

אדם חשוב שאני

מאת צבי אריה שטיינפלד

מקורות הלכה שונים מבחינים במפורש בין כל אדם לבין אדם חשוב א. אך יש והבחנה זו אינה מפורשת במקור עצמו. אלא משום שהסוגיא מצאה כי אחד מן החכמים נהג, או שנהגו בו, בנגוד למפורש באותו מקור היא ישיבה את הסתירה באמרה: "אדם חשוב שאני" ב. תרוץ זה מצוי ארבע עשרה פעם בבבלי ג ופעם בנוסח "שאני ר'... דאדם חשוב הוא" ד, ותמיד הוא נאמר על ידי הסתמא דגמרא.

אמנם בשבת קמב ע"ב מפורש שאביי ורבא החמירו על עצמם לגבי טלטול בשבת, וכל אחד מהם תלה את הדבר בכך ש"אדם חשוב אנא". אבל בכל

א כגון בשבת יב ע"ב: "אמר רבא אם אדם חשוב הוא מותר", וכן בשבת כא ע"ב: "אמר רבא... ואי אדם חשוב הוא...". (ובבבא מציעא סו ע"ב: "אמר רבא בריה דרב יוסף משמיה דרבא... וצורבא מדרבנן..."). וכן במימרות ר' אלעזר בתענית יד ע"ב, ושאלת רב אשי בבבא קמא קיד ע"א. בשבת קנא ע"א: "אמר רב יהודה אמר רב יצחק בריה דרב יהודה אם יש בה אדם חשוב...". בתוספתא עבודה זרה ב ז וצוקרמנדל, עמ' 462: "...אם מתחשב הוא...". אבל בבלי שם, יח ע"ב הלשון: "ובלבד שלא יתחשב עמהו". ובמשנה שביעית ח יא: "...ואם מתחשב הוא...". וראה ר"ח אלבק בהש"ל מותיו שם. אבל ראה רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל פ"ה ה"כ, וראב"ד שם. וראה במשנה ראשונה שם.

ב שלא במטבע "אדם חשוב שאני" הבחינו בתרוץ או באוקימתא בין אדם חשוב לבין שאר כל אדם גם בסוגיות אחרות. בהמשך לדברי רבא בכתובות עה ע"א: "הכא באשה חשובה עסקינן, מר זוטרא בקידושין ז ע"א ורב פפא בבבא בתרא ט ע"א, ובחולין קז ע"ב, וכן הסתמא דגמרא בברכות ג ע"א, בבא מציעא ט ע"ב, עבודה זרה כט ע"א וערכין יט ע"א.

ג בסוגיא בשבת גב ע"א נאמר תרוץ זה לגבי שתי הלכות כאחת, לגבי הטמנת צונן ובישולי גוים, וכן במועד קטן יב ע"ב לגבי דין חומרתא דמדושא ובישולי גוים.

ד ונדון בסוגיא זו גם משום שחל שנוי במשמעו של התרוץ, שבמקורו מובנו שמשום היותו אדם חשוב החמיר על עצמו אבל על פי הסוגיא שלפנינו יש לפרש שנהגו בו בדרך שונה מן הרגיל משום היותו אדם חשוב.

הסוגיות שתוצו "אדם חשוב שאני" לא מצאנו שהחכם בעצמו מפרש את נוהגו משום היותו אדם חשוב. ואכן על פי העיון בסוגיות אלו ובמקבילותיהן מתברר שהטעם לנוהגו של החכם לא היה דוקא משום היותו אדם חשוב, אלא, ברוב המקרים יסודו בשיטה שונה מזו המוכרת לבעל הסוגיא. להלן געסוק בסוגיות אלו ובמקבילות בבבלי ובירושלמי כדי לעמוד על הטעם המקורי, שהביא את החכם לנהוג בנגוד למקור המצוי בסוגיא. ברורים אלו אף יבהירו כמה מדרכי הסתמא דגמרא וכפי שמשתקפים בסוגיות אלו. בהבאת הסוגיות נציין רק לשנויי גרסאות הנוגעים לעניננו ונדון בהן לפי סדר הש"ס.

[א] ברכות יט ע"א

ת"ר אין מוציאין את המת סמוך לק"ש
ואם התחילו אין מפסיקין
איני והא רב יוסף אפקוהו סמוך לק"ש¹
אדם חשוב שאני

מאחר ואת ר' יוסף הוציאו לקבורה סמוך לקריאת שמע, שלא כהלכה המפורשת בברייתא: "אין מוציאין את המת סמוך לק"ש", מניחה הסוגיא

¹ המאירי (מהדורת דיקמן, עמ' 63), ד"ה אין: "אין מוציאין את המת סמוך לשקיעת החמה עד שיתפללו תפלת המנחה... ואם אדם חשוב הוא מפסיקין לכבודו תפלת המנחה בזמנה ומוציאין אותו... יש ספרים שכתוב (בין) <בהן> סמוך לק"ש ופי' הדבר... סמוך לק"ש הן בערבית הן בשחרית... ואדם חשוב מוציאין". ועל הגירסא: "שקיעת החמה" העיר ר"ל גינצבורג, פירושים וחדושים בירושלמי, ב, עמ' 115: "אין ספק שגרסא זו שלא מצינו אותה אצל אחד משאר הראשונים יסודה בטעות סופרים, שסופר אחד טעה והחליף סדר האותיות ק"ש בש"ק ובא השני ופתר ש"ק: שקיעת החמה". שם הוא גם מביא את דעתם של ר' יונה ותלמידיו, שהגיהו שהברייתא עוסקת בקריאת שמע של שחרית בלבד. והעיר על כך: "לא ידעתי איך מצאו אפילו רמז קל לדבר שכאן איירי בשל שחרית...". ואפשר שליד הגירסא "ק"ש" צוינה גם גירסת המאירי בקיצור: "ש"ח" ושנויי גרסאות אלו נצטרפו לנוסח מעורב: סמוך לק"ש ש"ח, אלא שאחר כך פתרו את ש"ח לא כמוכנו המקורי שהוא שקיעת החמה, אלא כקיצור של "שחרית". על פי השערה זו נמצא סיוע לגירסת המאירי, וצ"ע.

כי "אדם חשוב שאני"², דהיינו מותר להוציאו סמוך לקריאת שמע³. אולם הסוגיא לא הביאה כל סיוע להצעתה, שאין להחיל את דין הבריייתא על אדם חשוב, למרות שהבריייתא נקטה את ההלכה בסתמא ולא הבחינה כלל בין כל אדם לבין אדם חשוב. והנה בסוגיא המקבילה בירושלמי שם ג ב (ו ע"ב) שנינו:

תני אין מוציאין את המת סמוך לקרית שמע
אלא א"כ הקדימו שעה אחת או אם איחרו שעה אחת כדי שיקראו
ויתפללו⁴
והא תנינ' קברו את המת וחזרו⁵
תיפטר באילין דהוון סברי' דאי' ביה ענה ולית בית ענה

- 2 הבחנה זו בין כל אדם לבין אדם חשוב כוחה יפה לפי גירסתנו הן לגבי שחרית והן לגבי ערבית. אבל לפי גירסת המאירי ההבחנה היא רק לגבי תפילת מנחה, אבל סמוך לתפילת שחרית מוציאין כל אדם. וזאת, לדעת המאירי, שם, משום ש"ומנה עד חצות אין חוששין לכך ואפי' אחר חצות שהרי אף לאחר חצות <נהי> שכן תפלה בזמנה אין כאן אבל שכן תפלה מכל מקום יש כאן".
- 3 כתירוצו זה מכריע הרמב"ם להלכת, ראה להלן הערה 8.
- 4 ברייתא זו ללא הנמוק: "כדי שיקראו ויתפללו" מצויה גם בשמחות י ד. ועל היחס שבין הנוסחאות בבריייתא בבבלי, בירושלמי ובשמחות ראה גינצבורג שם, עמ' 114.
- 5 בפירוש רבנו יונה על הרי"ף, סי' ס, ד"ה אין מוציאין: "ויש לשאול דכיון דאמרינן ואין מוציאין אותו... אמאי הוצרך לשנות במשנה נושאי המטה וחלופיהן את שהמטה צריך להם פטורין ואת שאין המטה צריך להם חייבין שהרי לא יצטרכו לעולם לקרות ק"ש בדרך ומתריצין דמתני' איירי כשהוציאוהו בדיעבד סמוך לק"ש ובירושלמי מקשי' להאי קושי' ומתרץ תפטר כגון דהו סבירין דאית בה ענה ולית בה ענה...". ומשמע שבירושלמי שלפניו הקשו ממשנה ג א: "נושאי המטה...". ולא ממשנה ג ב; "קברו את המת...". כפי שהוא לפנינו. ואפשר שגם על פי הנוסח שהיה לפניו הקשו ממשנה ב אלא משום שהקושי על הבריייתא זהה על פי שתי המשניות יכול היה לומר: "ובירושלמי מקשי' להאי קושי' " על אף שהוא דן במשנה א. אך במלאכת שלמה למשנה א סד"ה את שלמטה נאמר: "עוד כ' ברבינו יונה ז"ל דבירושלמי מקשה...". ועל פי הבאתו משמע שבירושלמי הקשו ממשנה א. ועוד, לאחר שהביא את קושיית הירושלמי ואת תרוצו הוא מוסיף: "ויש מתרצים דמתני' מיירי בדיעבד...". ותמוה הרי תרוץ זה הוא תרוץ הירושלמי וכעולה גם מפירוש ר' יונה. ולכאורה בעל מלאכת שלמה לא העתיק את פירוש ר' יונה אלא רק מסר את תוכן דבריו, ומכאן הקשיים אלא שעפ"י הלשון "ועוד כ' ברבינו...". בתחילת ההבאה ו"ע"כ" בסופה לא נראה כך.

הרי שבנגוד לבבלי, הירושלמי אינו מבחין בין כל אדם לבין אדם חשוב לגבי ההלכה שבברייתא, ש"אין מוציאים את המת סמוך לקריאת שמע". והנה, בעוד שאין כל מחלוקת בסוגיא לגבי פרושה של הברייתא, ולדעת הכל היא אוסרת את הוצאתו של כל אדם סמוך לקריאת שמע, הרי שנחלקו הדעות לגבי ההלכה שבמשנה ג, ב: "קברו את המת וחזרו" שהמשכה⁶ הוא: "אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו"⁷. המקשן סובר כי על פי המשנה אין כל מניעה להוציא את המת סמוך לקריאת שמע, ושלא כמפורש בברייתא. לעומת זאת, מתוך רצון להשוות את שיטת המשנה לזו של הברייתא מעמיד התרצן את המשנה בכך "דהוון סברי דאי בית ענה", ועל כן הוציאו את המת סמוך לקריאת שמע ולא משום שמוחר לעשות כך. אך על פי פשוטה של המשנה אין כל צורך לצמצמה ולהעמידה בדרך המוצעת על ידי התרצן. מסתברת יותר הצעתו של המקשן, שלפיה המשנה שונה את דינה אף לכתחילה וחולקת היא בכך על הברייתא. אפשר על כן לומר, שאלו שהוציאו את ר' יוסף לקבורה סמוך לקריאת שמע נהגו על פי ההלכה שבמשנה. וגם אם הכירו את הבריתא החולקת על המשנה הם הכריעו כשיטת המשנה, ולא משום שפירשו את הברייתא שלא כפשוטה וכהצעת הבבלי, שאין היא דנה באדם חשוב⁸.

- 6 המאירי שם מביא את הירושלמי בתוספת: "אם יכולין לגמור וכו'".
 7 הקושיא היא מ"ואם לאו לא יתחילו", שממנו עולה כי הוציאו את המת סמוך לקריאת שמע. ורגיל הוא שקצרו את הבאת המקור שבו דנו. אך יש שגרסו "וכו'", ראה בהערה הקודמת.
 8 כמסקנת הבבלי פוסק הרמב"ם, הלכות קריאת שמע פ"ד ה"ד: "אין מוציאים את המת לקבורה סמוך לזמן קריאת שמע אלא אם כן היה אדם גדול...". אבל הרי"ף, סי' ס, והרא"ש פ"ג סי' ט, לא הבחינו בין כל אדם לבין אדם חשוב. וחטור, יורה דעה, סי' שנ"ח, אכן תמה: "ואיתא בגמרא שאדם חשוב מותר להוציאו סמוך לקריאת שמע וא"א הרא"ש ז"ל לא הביאו בפסקיו ואיני יודע למה". ובבית יוסף, אורח חיים, סי' עב מפרש: "ואפשר דמשום טעמא דאדם חשוב משום שאין כבודו שיתעסקו בשום דבר ואפילו בק"ש עד שיקברוהו בכבוד כמו שכתב הרמב"ן בתורת האדם ואדם חשוב כי האי שיהא ראוי שלא יתעסקו אפי' בק"ש עד שיקברוהו לא שכית בדורותינו לפיכך השמיטוה". והב"ח שם כתב: "ותלמודא דקא משני אדם חשוב אינו אלא לדחות הקושיא... אבל לקושטא דמילתא איפכא הוא... ובכה"ג אמרינן בדוכתא טובא אשינויא לא סמכינן דאינה אלא לדחות הקושיא וזה נלע"ד לדעת הרי"ף והרא"ש". ואמנם נדחק מאד בפירוש הסוגיא וספק אם כוון לדעתם של הרי"ף והרא"ש אולם הנחתו, שהבחנת הסוגיא בין כל אדם לבין אדם חשוב "אינו אלא לדחות הקושיא" ושהיא בגדר "שנויא" לא רק מתאשרת בסוגיא זו אלא גם על פי

[ב-ג] שבת נא ע"א

אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה
 אטמין לי צונן
 ואייתי לי מיא דאחים קפילא ארמאה
 שמע רבי אמי ואיקפד
 אמר רב יוסף מ"ט איקפד
 כרבוותיה עביד חדא כרב וחדא כשמואל
 כשמואל דאמר רב יהודה אמר שמואל מותר להטמין את הצונן
 כרב דאמר רב שמואל בר רב יצחק⁹ אמר רב
 כל שהוא נאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי גוים
 (הוא)¹⁰ סבר אדם חשוב שאני

בדין הטמנת צונן נחלקו הדעות כמפורש בברייתא, ירושלמי שבת סוף פרק רביעי (ז ע"א): "כשם שאין טומנין חמין משחשיכה כך אין טומנין לא שלג ולא צונן ורבי מתיר". כדעת רבי מפורש במשנה שבת ד ב: "ממלא את הקיתון ונותן לתחת הכר או תחת הכסת". הברייתא הובאה גם בבבלי, להלן נא ע"ב בשנוי קל: "וכשם שאין טומנין את החמין כך אין טומנין

סוגיות נוספות, וכפי שנראה להלן. הט"ז שם סק"א, לאחר שהביא את טעמו של הב"י לשיטת הרי"ף והרא"ש, מוסיף: "ואני אומר אפי' דרך כלל בזה דכל מה שמצינו בגמרא לחלק בין אדם חשוב להחמיר לענין שיש חומרא באדם חשוב ודאי כל אדם יעשה עצמו חשוב להחמיר וכמ"ש הטור לקמן סימן תקנ"ד ארשב"ג לעולם יעשה אדם עצמו ת"ח ויבטל ולא חיישינן ליהרא אבל אם החשיבות גורם הקולא תהיה מה שתהיה אין בדורותינו שהוא חשוב כדי להקל דוגמא לדבר שלא קנסו עכשיו בליטרא דדהבא למבזה ת"ח כמ"ש באגודה וכן להתיר נדרים ביחיד וכה"ג ע"כ יפה עשו הרי"ף והרא"ש שלא חלקו בין אדם חשוב בדורותינו". וכונתו שלא חלקו בדין הוצאת המת סמוך לקריאת שמע שהוא לקולא אבל לחומרא הבחינו לגבי הלכות שונות, כפי שנראה להלן. הרב דוב ריויל, "אדם חשוב", נר מערבי, א, ניו-יורק תרפ"ד, עמ' 9 ציין לאומר השכחה, יא ע"ב שהעיר על דברי הט"ז ושם גם כתב: "ואפשר השמיטו זה הרי"ף והרא"ש משום דמירושלמי... מוכח דלא מחלקינן בין אדם חשוב לא"ח לענין הוצאת המת סמוך לק"ש...". אך נדחק שם בפירוש הבבלי.

9 בדק"ס אות נ: "בס' העתים דאמר רב [יצחק בר יוסף] ברי"ף דא"ר שמואל בר (צדוק) ברי"ף כ"י בר [רב יצחק]".

10 בגליון: "צ"ל והוא". ובדק"ס שם: "בכ"י א"פ [ואיחו] ובס' העתים [ורב אמי דאיקפד] סבר".

את הצונן רבי התיר להטמין את הצונן, אלא שיש כתבי יד שלא מצויה בהם דעת רבי¹¹. שיטת התנא קמא, בלא דעתו החולקת של רבי, שנויה גם בתוספתא שם ג (ד) כג (מהדורת ליברמן, עמ' 16): "וכשם שאין טומנין את החמין בתחילה בשבת כך אין טומנין לא את השלג ולא את הצונן". מקורות סותרים על שיטת רבי מובאים בסוגית הבבלי. רב הונא מוסר כנראה בשמו¹² ש"אסור להטמין את הצונן". ומקשין עליו: "והתניא רבי התיר להטמין את הצונן". ומתרצים: "לא קשיא הא מקמיה דלישמעיה מר' ישמעאל ברבי יוסי הא לבתר דלישמע' כי הא דיתבי רבי ואמר אסור להטמין את הצונן אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי אבא התיר להטמין את הצונן אמר כבר הורה זקן". לדעת הסוגיא משמעו של "כבר הורה זקן" הוא שרבי חזר בו מדעתו ש"אסור להטמין את הצונן" וקבל את דעתו של ר' יוסי ש"התיר להטמין את הצונן". אבל כבר העירו שאת דברי רבי "כבר הורה זקן" אפשר לפרש במובן אחר. דהיינו, "שמה שהורה אין להשיב והנהגים על פי ר' יוסי להתיר ימשכו לנהוג כך, במיוחד במקומו. אבל אחרים אסורים, משום שאין הלכה כר' יוסי. מעין מה שנאמר בסנהדרין כט, ב... עכ"פ, כך הבין רב הונא מ"ש רבי כאן 'כבר הורה זקן' "¹³.

בין כך ובין כך מתברר, שיש מחלוקת בדין הטמנת צונן, וכמשמע מדברי רב יוסף "כרבוותיה עביד". כדעת ר' יוסי שהתיר סוברת גם משנתנו. וזו גם דעת רבי על פי חלק מן המקורות. לעומת זאת סובר התנא קמא בברייתא וכן רבי לדעת רב הונא, שאסור להטמין את הצונן¹⁴. מעתה מתפרש יפה הטעם להקפדתו של ר' אמי. בעקבות שמואל רבו הכריע רב נחמן במחלוקת זו כשיטה המתירה. ועל כן אמר "לדרו עבדיה אטמין לי צונן". אבל ר' אמי — בין שהכיר ובין שלא הכיר את מימרת שמואל — סובר כשיטה האוסרת להטמין את הצונן, ולכן הקפיד על ר' נחמן שהתיר. ר' יוסף תמה: "מ"ש איקפד כרבוותיה עביד...". הרי שמואל רבו של ר' נחמן פסק, ש"מותר להטמין את הצונן". ושיש להכריע להלכה

11 ליתא בכי"מ, ובדק"ט אות ש: "וכן ליתא בכ"י א"פ וא"י שם בגליון וכן ליתא בתוספתא ברי"ף רבי (התיר) להטמין בדפוס קושט' ר' [יהודה מתיר] להטמין כו' וברי"ף כ"י ר' יהודה אומר...".

12 אמר רב' שלפנינו מוסגר ובגליון: "צ"ל אמר רבי". ראה ר"ד הלבני, מקורות ומסורות, שבת, עמ' קנ, הערה 1.

13 ר"ד הלבני שם, עמ' קנא.

14 בירושלמי שבת, פ"ד ה"א (ו ע"ד): "מה נפק מן ביניהון לטמון שלג וצונן על דעת' דר' בא מותר ועל דעתון דרבנן דתמן אסור". וראה ר"ש ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 95.

כשיטת המשנה עולה גם מתוך שאלתו של ר' יוסף בראש הסוגיא על דברי שמואל: "מאי קמ"ל תנינא ממלא אדם קיתון ונותן תחת הכר או תחת הכסת"¹⁵. ממילא אין להידחק ולומר כהצעתה של הסתמא דגמרא ש"אדם חשוב שאני", ולפרש לפיה את הקפתו של ר' אמי אף לשיטה המתירה את הטמנת הצונן, שכן כאמור, מדברי רב יוסף עולה, שר' אמי סובר כשיטה האוסרת להטמין את הצונן.

לדעת הסוגיא הקפיד ר' אמי אף לגבי "מיא דאחים קפילא ארמאה" משום שסבר "אדם חשוב שאני"¹⁶. אולם בדרך שהוצעה לעיל מתפרשת גם הקפתו של ר' אמי לגבי בשולי גוים¹⁷. שתי שיטות יסודיות נאמרו בדין בישולי גוים. האחת מתירה דברים של גוים שאין עליהם כל חשש שנחערב בהם איסור. כך סוברת המשנה, עבודה זרה ב, ו—ו, האוסרת "חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואה" או "כבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ", והמתירה "חלב שחלבו גוי וישראל רואה" או "כבשין שאין דרכן לתת לתוכן יין וחומץ". כך גם שיטת הברייטא, תוספתא שם ד(ה), יא (צוקרמנדל, עמ' 467) הקובעת: "הקופרצין והקפטאות והמיטליא וחמין וקליות שלהן מותרין", שכן בכל אלו אין חשש לתערובת איסור. זו גם דעתו של רב, שממרתו הובאה בסוגיא¹⁸. על פי כל המקורות האלה, ובמיוחד לפי הברייטא בתוספתא, שמוכירה בפירוש את "חמין" להיתר, יכול היה ר' נחמן, או

15 הרי"ף, סי' שנ"ה, והרא"ש, פ"ד סי' יב, הביאו את ההסבר: "והוא סבר אדם חשוב שאני". ראה להלן בסוגיא המקבילה מועד קטן יב ע"ב, הערה 92.

16 יש לציין שסוגייתנו מניחה שר' אמי סבר "אדם חשוב שאני", דהיינו שהוא החמיר על עצמו וכפי שמפרש רש"י, ד"ה אדם: "שהרואה אותו שהוא מיקל עומד ומיקל יותר". אבל לפי האמור בסוגיא בחולין קלד ע"ב, שר' אמי [אך ראה שם בהערות 154, 155] סבר "אדם חשוב שאני" אין הכוונה שהוא החמיר על עצמו, אלא שמטעם זה הוא זוכה לזכות יתירה. וכן לגבי רב נחמן, שלפי סוגייתנו לא חש להבחין בין אדם חשוב לבין שאר כל אדם, מניחה הסוגיא בכתובות פו ע"א שהוא סבר "אדם חשוב שאני". וכן רב יוסף לפי סוגייתנו תמה על ר' אמי שסבר "אדם חשוב שאני", נהגו בו לדעת הסוגיא שלא כדין המפורש בברייטא בברכות יט ע"א מן הטעם ש"אדם חשוב שאני". וכן לגבי רב. הסוגיא בבבא מציעא, מפרשת שהוא נהג כפי שנהג משום שלדעתו "אדם חשוב שאני". לעומת זאת, במועד קטן יב ע"ב מפרשת הסוגיא, ששמואל הקפיד עליו משום שכאדם חשוב היה לו לרב להחמיר על עצמו.

17 ראה במאמרי "למשמעו של האיסור על תבשילי גויים", פירא, ב, עמ' 125—143, וכן במאמרי "לדינם של דברים שנשתנו על ידי גויים", סיני, כרך היובל (ק > בדפוס).

18 ראה פירא שם, עמ' 133 ואילך.

ר' יהודה נשיאה כבמועד קטן יב ע"ב, לנהוג היתר ב"מיא דאחים קפילא ארמאה".

השיטה השניה אוסרת כל דבר שנשתנה על ידי גוי. זו שיטת ר' שמעון בר יוחאי בברייתא, ירושלמי שם, ב ט (מא ע"ד): "תני ר' שמעון בן יוחאי כן אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגו' מה מים לא נשתנו מבריתן אף כל דבר שלא נשתנה מבריתו". וכן סובר ר' יוחנן בבבלי שם, לו ע"ב: "אמר רבי יוחנן אמר קרא אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כמים מה מים שלא נשתנו אף אוכל שלא נשתנה".

ונראה שגם ר' אמי עומד בשיטה זו האוסרת כל דבר שנשתנה על ידי גוי, ובכלל זה מים שהוחמו על ידו. על כן הקפיד ר' אמי על ר' נחמן או ר' יהודה נשיאה ששתו "מיא דאחים קפילא ארמאה", ולא משום הסברה של הסוגיא ש"אדם חשוב שאני"¹⁹.

אבל ר' יוסף תמה על ר' אמי ואמר: "מ"ט איקפד"²⁰ משום שלדעתו יש להכריע כדעתו של רב שהיא בשיטת המשנה והברייתא, שלפיה אין כל איסור על אוכל של גוי, הנאכל "כמות שהוא חי", וכגון מים שהוחמו על ידו, כאשר אין על מים אלו כל חשש לתערובת איסור.²¹

[ר] פסחים קט ע"ב — קי ע"א

ולא יפחתו לו מארבעה

היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה

והתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי

ולא יקנח תרי ולא יעשה צרכיו תרי

אמר רב נחמן²² אמר קרא ליל שמורים ליל המשומר ובא מן המזיקין

19 על פי הלשון "שמע ר' אמי ואיקפד" העיר כבר ר"ד הלבני, שם (לעיל, הערה 12) עמ' קנא, הערה 2: "משמע שלר' אמי היתה ידועה שיטה האוסרת משום בישול עכו"ם גם בדבר הנאכל כמות שהוא חי...". אך לא ציין למקורותיה של שיטה זו.

20 אפשר שר' יוסף אמר רק "כרבוותיה עביד", אבל "מ"ט איקפד" הוא משל הסחמא שגם השיב על כך "אדם חשוב שאני". אך אפשר שר' יוסף הוא ששאל "מ"ט איקפד". וגם במועד קטן יב ע"ב להלן הלשון "מ"ט איקפד", עיי"ש.

21 על שיטת הפוסקים בגידון ראה בסוגיא המקבילה במועד קטן יב ע"ב, הערה 9.

22 בכ"מ: "א"ר נחמן בר יצחק", ובדק"ס אות ט: "וכ"ה בכ"י ב' וא"פ ובע"י

רבא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואיגו מצטרף לרעה
 רבינא אמר ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות
 כל חד וחד מצוה באפי נפשה הוא
 לא יעשה צרכיו תרי אמאי גמלך הוא
 אמר אביי הכי קאמר לא יאכל תרי וישתה תרי
 ולא יעשה צרכיו אפילו פעם אחת דילמא חליש ומיתרע
 ת"ר שותה כפלים דמו בראשו
 אמר רב יהודה אימתי בזמן שלא ראה פני השוק
 אבל ראה פני השוק הרשות בידו
 אמר רב אשי חזינא ליה לרב חנניא²³ בר ביבי
 דאכל כסא הוה נפיק וחזי אפי שוקא
 ולא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא
 אמר ר' זירא ולישן כלצאת לדרך דמי
 אמר רב פפא ולצאת לבית הכסא כלצאת לדרך דמי
 ובביתו לא
 והא רבא מגי כשורי
 ואביי כי שתי חד כסא מנקיט ליה אימיה תרי כסי בתרי ידיה
 ורב נחמן בר יצחק²⁴ כי הוה שתי תרי כסי מנקיט ליה שמעיה חד כסא
 חד כסא מנקיט ליה תרי כסי בתרי ידיה
 אדם חשוב שאני

את הקביעה: "ולא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא" מפרש רש"י
 בד"ה ולא אמרן: "דמרעי ליה זוגות אלא לצאת לדרך אחר הזוגות אבל
 לעמוד בביתו לית לן בה"²⁵. פרוש זה אכן עולה מהמשך הסוגיא. על פיו
 מקשין: "והא רבא... ואביי... ורב נחמן בר יצחק...". דהיינו, הרי
 אמוראים אלו חששו לזוגות²⁶ גם בביתם ובנגוד לאמור ש"בביתו לא". ואף

ובילקוט כ"י וברי"ף וברא"ש ובבעל העטור בסדר ד כוסות ובאבודרהם בסדר
 ההגדה.

23 ככ"מ "לרב חנינא בר חביבי" ובדק"ס אות נ: "וכ"ה בכ"י א"פ ובכ"י ב'
 לרב חנינא בר ביבי וכ"ה במגוה"מ וביוחסין".

24 ככ"מ: "רב יצחק בריה דרב יהודה" וכן הוא בכ"י ב' ובא"פ.

25 ובדומה לכך ברשב"ם, ד"ה לא אמרן.

26 וראה מ"ש המאירי לסוגיתנו (מהדורת קליין, עמ' רלד) ד"ה בכמה מקומות,
 לגבי החשש מזוגות.

המתרחץ "אדם חשוב שאני" ²⁷ מתבסס על פירוש זה, אלא שהוא מבחין בין כל אדם ש"בביתו לא" לבין אדם חשוב שעליו להזהר מזוגות אף כשאינו יוצא לדרך, ובכך הוא מסביר את נוהגם של האמוראים שהוזכרו. אך בניגוד לעולה מן הסוגיא, שעל הישן ועל היוצא לבית הכסא לחשוש מזוגות, מפורש בפירוש רבינו חננאל, שכתב: "השותה [שני] כוסות דמו בראשו ואם ראה פני השוק או ישן או יצא לבית הכסא אינו חושש". וכבר העירו על דבריו בגליון: "נראה דהיה לרבינו גי' אחרת בגמרא דאם ישן או יצא לבית הכסא אינו חושש משום זוגות וצ"ע".

והנה הברייטא, שבראש הסוגיא, הקובעת: "ולא ישתה תרי..." לא הבחינה כלל בין זה היוצא לדרך לבין זה שיושב בביתו. על פי פשוטה משמע שלדעתה אף זה שבביתו מזהר ש"לא ישתה תרי". גם ר' נחמן, רבא ורבינא פירשו כך את הברייטא, לפיכך הם פירשו על פי שיטתה של ברייתא זו את ההלכה שבמשנה, ש"לא יפחתו לו מארבעה". גם אביי, הרו' בברייטא זו ומפרשה, ש"הכי קאמר לא יאכל תרי וישתה תרי..." אינו מגביל אותה דוקא לזה היוצא לדרך, ומסתבר שגם הוא פירש אותה כפשוטה, וכדעת האמוראים דלעיל.

אף הברייטא השניה, המזהירה כי ה"שותה כפלים דמו בראשו" אין בה ההבחנה בין "לצאת לדרך" לבין "בביתו". ומדברי ר' יהודה המפרש את הברייטא: "אימתי בזמן שלא ראה פני השוק אבל ראה פני השוק הרשות בידו" עולה, שאזהרת הברייטא מכוונת דוקא לזה שבביתו ואינו רואה את פני השוק. על פי מקורות אלה בסוגיא קשה אפוא להבין את הקביעה: "ולא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא" על פי פירושה של הסוגיא, שלפיה זה היושב בביתו אין לו לחשוש מזוגות.

ונראה שפירושה של קביעה זו שונה מזה המוצע על ידי הסוגיא. והיא מתיחסת לדברי רב יהודה: "...אבל ראה פני השוק הרשות בידו". את דברי רב יהודה ניתן לכאורה לפרש כי הרואה פני שוק אין לו לחשוש מזוגות גם אם הוא רואה את השוק מתוך ביתו. אולם על פי דברי ר' אשי המוסר ש"חזינא ליה לרב חנניה בר ביבי דאכל כסא הוה נפיק וחזי אפי שוקא" מתברר, שלא די בראית פני השוק מתוך הבית, אלא שיש לצאת לדרך, וכפי שנהג ר' חנניא ד"הוה נפיק". ממילא הפירוש של "בביתו לא" אינו כהנחתה של הסוגיא ובנגוד לכל המקורות שבסוגיא, שב"ביתו" אין לחשוש לזוגות, אלא שעליו "לצאת לדרך" ממש ולראות את פני השוק, ולא די בכך שהוא רואה את פני השוק "בביתו". וקביעה זו ש"לא אמרן..."

27 רש"י ורשב"ם, ד"ה אדם חשוב שאני: "דמסרי שדים נפשיהו לאזוקי".

אף שהיא מתיחסת לדברי רב יהודה "... אבל ראה פני השו"ס..." לא סודר בסוגיא על יד מימרת ר' יהודה אלא בהמשך לדברי ר' אשי²⁸, מכיון שכל עיקרה של קביעה זו יסודו בנוהגו של רב חנניא, שעליו מוסר ר' אשי. אולם מאוחר יותר היו שהוסיפו לסוגיא את המלים "ובביתו לא והא" ו"אדם חשוב שאני", כנראה מתוך ההנחה ש"אבל בביתו לא" משמעו ש"לית לן בה" וכדברי רש"י²⁹. ומסתבר שתוספות אלו לא היו לפני הר"ח ועל כן יכול היה לפרש את הקביעה "לא אמרן..." במשמעותה המקורית, וכמוצע לעיל.

על פי הצעתנו יוצא, שרבא, אבוי ורב נחמן בר יצחק שלא יצאו לדרך היה עליהם לחשוש לזוגות גם לפי הקביעה ש"לא אמרן אלא לצאת לדרך אבל בביתו לא" ולא משום הטעם המוצע בסוגיא ש"אדם חשוב שאני". אך גם אם נניח שאמוראים אלו הכירו את הקביעה ש"לא אמרן..." ואף פירושה כפירושה של הסוגיא ש"בביתו" אין לחשוש לזוגות, בכל זאת אין להסיק שנהגו כפי שנהגו משום "אדם חשוב שאני", שהרי בנגוד לקביעה ש"לא אמרן..." על פי פירושה של הסוגיא, קיימת השיטה המש"תקפת בשתי ברייתות ובתרוצם של ר' נחמן, רבא ורבינא שאינה מבחינה בין "לצאת לדרך" לבין "בביתו" לגבי החשש מזוגות. וסביר שעל פי שיטה זו נהגו כפי שנהגו אבוי ור' נחמן בר יצחק (ובודאי רבא), ולא משום ש"אדם חשוב שאני"³⁰.

[ה] מגילה כב ע"ב

גוסא רב איקלע לבבל בתענית צבור
... נפול כולי עלמא אנפיהו ורב לא נפל על אנפיה
מ"ט רב לא נפיל על אפיה
רצפה של אבנים היתה

28 דומה שהסתמא דגמרא כבר הכיר את דברי ר' זירא ואת דברי ר' פפא שהשתמשו בלשון "לצאת לדרך", ומהם הוא נטל לשון זו בבואו לפרש את דברי רב יהודה על פי מימרת ר' אשי. על כן, כאמור נקבעו דבריו בהמשך לדברי ר' אשי. וראה בהערה הבאה.

29 לדעת פרופ' מ"ע פרידמן אפשר שפירשו את "בביתו לא" בדרך זו מפני שרגיל לראות את השנה כשעת סכנה מפני המזיקין, ובבית הכסא היה פשוט להם שהוא מקום שמזיקין שולטים בו.

30 הרי"ף, סי' תשפ"ד, ורא"ש, פ"י סי' כ"ד, הביאו רק את חלק הסוגיא, הן בהלכה ש"לא יפתחו לו מארבעה", ולא את ענין הזוגות ואת התירוץ ש"אדם חשוב שאני".

ותגיא... כדעולא... אי הכי... קמיה דרב הואי...
ואיבעית אימא פישוט ידיים ורגלים הוה עביד וכדעולא...
ואיבעית אימא אדם חשוב שאגי כדברי אלעזר
דאמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו⁸¹
אלא אם כן נענה כיהושע בן נון
דכתוב ויאמר ה' אל יהושע קום לך [וגו']

הסוגיא מציעה שלשה הסברים אפשריים לטעמו של רב ש"לא גפל על אנפיה". להסבר השלישי ש"אדם חשוב שאני" — שבו נעסוק כאן — מסתייעת הסוגיא במימרתו של ר' אלעזר "אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו...". ומתוך שהסוגיא הביאה את המימרא בקשר למסופר על רב עולה, כי היא הניחה שלדעת ר' אלעזר, גם ביחד עם כל הצבור שנופלים על פניהם אין לו לאדם חשוב ליפול על פניו⁸².

ברם שונה שיטתו של הירושלמי. מימרא דומה לזו של ר' אלעזר מובאת בירושלמי, עבודה זרה, ד, א (מג ע"ד): "רבי ינאי ועיר" בשם אבהתיה כל מי שאינו כשר כיהושע שאם יפול על פניו יאמ' לו הקב"ה קום לך אל יפול", והוא מפרש⁸³ אותה: "ובלבד יחיד על הציבור" או בנוסח אחר: "ובלבד יחיד בציבור"⁸⁴. מהדגשת "יחיד" בשתי הנוסחאות עולה מכללא, שביחד עם כל הצבור הנופלים על פניהם — וכגון בעובדא דרב — אף אדם כשר רשאי ליפול על פניו⁸⁵.

31 ברבנו חננאל נוסף "בציבור". וכנראה הוא נוסף או על פי הירושלמי המובא שם בהמשך או על פי האמור ביהושע ז, ו—י.

32 ראה את המובא בב"ח להלן, הערה 35.

33 מסתבר ש"בלבד..." לפי שתי הנוסחאות, הוא פירוש למימרא ואינו מגוף המימרא, באשר ר' ינאי מתבסס על "מעשה יהושע" ש"בציבור ועל הציבור היה", כדברי בעל מגדל עוז, הלכות תפילה פ"ה הי"ד, וראשונים אחרים, וממילא לא היה צריך ר' ינאי להוסיף ש"בלבד...".

34 בהשגת הראב"ד הלכות תפילה פ"ה הי"ד: "בירושלמי ובלבד יחיד על הציבור ואית דגרסי ובלבד יחיד בציבור".

35 הב"ח, אורח חיים סי' קלא ד"ה אר"א מביא מהגהות המיימוניות, הלכות תפילה, פ"ה בשם רבינו יואל הלוי ש"הא דאסור באדם חשוב אינו אל' כשאין הצבור נופלין אלא האדם חשוב לבדו נופל בצבור ולהתפלל על הצבור דומיא דיהושע לפני העי אבל אם גם הצבור נופלין מותר גם לאדם חשוב ליפול עמהם ותימא דהא לשינויא בתרא קאמר דרב לא גפל על אנפיה בהדי צבורא משום דאדם חשוב שאני כדר"א וכו' אלמא דאפי' בהדי צבורא גמי אסור לאדם חשוב וי"ל דלית הילכת' כהך לישגא בתרא תדע דאסור לאדם חשוב אפילו בהתפלל שלא על הצבור כהך עובדא דרב דאיכלע לבבל בתענית צבור

פירוש של הירושלמי למימרא מוכח מן המפורש ביהושע ז, ו—י, שיהושע התפלל כיחיד בשביל כל הצבור ולא יחד עם כל הצבור. וכן עולה מן המימרא גופא — הן על פי הנוסח בירושלמי והן על פי הנוסח בבבלי — באשר זו מבססת את דינה על האמור ביהושע ³⁶.

קשה אפוא להניח כהצעת הבבלי, שרב לא נפל על פניו משום הדין המפורש במימרא. שכן אף אם נאמר שגם רב ³⁷ מודה בדין זה, העוסק, כאמור, בנפילת אפים של יחיד על הצבור או בצבור, בכל זאת לא היתה לו לרב כל מניעה על פי דין זה ליפול על פניו ביחד עם כל הצבור שנפלו על פניהם ³⁸.

יתירה מזו, ההסבר המוצע בבבלי נסתר מדברי רב עצמו המובאים בירושלמי שם: "רב מפקד לבית רב אחא ר' אמי מפקד לאינשי ביתי כד תהוון נפקין לתעניות" ³⁹ לא תהוון רבעין כאורחכון". הרי שלא רק רב בעצמו לא נפל על פניו בתעניות אלא הוא גם הורה לאחרים שלא יפלו על פניהם. והוראתו לא היתה מכוונת לאנשים חשובים וכשרים כיהושע דוקא.

אף בירושלמי אינו מפורש טעמו של רב להתנגדותו לנפילת אפים שרב התנגד לנפילת אפים אף במקום שאינו מרוצף באבנים ⁴⁰, וזאת משום

וכו' דבאקראי הוי הך עובדא ואנן ק"ל דאדם חשוב אינו אסור אלא בהתפלל על עדת צבור ודו"ק".

³⁶ ואכן הראשונים פרשו את מימרת ר' אלעזר בבבלי על פי הפירוש "ובלבד...". שבירושלמי, כדברי הריטב"א תענית יד ע"ב ד"ה הוא דא"ר אלעזר: "אינה אלא במתחנן על הצבור ובפני הצבור דומיא דיהושע". וכן הר"ן לרי"ף ספ"א דתענית, ד"ה אמר רבי אלעזר אמר רב אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו: "פירוש בצבור ומתפלל בשבילן כיהושע". וכן ראה הר"ן על הרי"ף במגילה סי' אלף קכד. וכן ברא"ש פ"ג סי' ד. וכן במגדל עוז שם (לעיל, הערה 33), ובכסף משנה שם. וכן בטור ושולחן ערוך אורח חיים סי' קלא, ובט"ו שם, ס"ק יג.

³⁷ ראה בהערה הקודמת, שלפי המובא בר"ן דין אדם חשוב נאמר על ידי "רבי אלעזר אמר רב".

³⁸ ראה המקורות שהובאו לעיל, הערות 35, 36.

³⁹ בהוראתו מתיחס רב לנפילת אפים בתעניות דוקא. אולם על פי מימרות ר' אלעזר ור' ינאי אין כל יסוד להבחין בין תעניות לבין שאר ימים לגבי נפילת אפים.

⁴⁰ שכן בהוראתו אין רב מבחין בין השתחוויה על רצפה של אבנים לבין השתחוויה על מקום שאינו מרוצף באבנים, ושלא כשני ההסברים הראשונים שבסוגית הבבלי. וראה מאמרי "נפילת אפים ואיסור אבן משכית", סידרא, ג (בדפוס).

שלדעתו, ההשתוויה מותרת רק במקום הקבוע לו לתפילה, ולא ברחובה של עיר שבו היו מתפללים בתעניות. ראית רחובה של עיר כמקום שאינו קבוע לתפילה אף בתעניות, אפשר שהיא קשורה בשיטתו בירושלמי תענית ב, א (סה, ע"ב): "אין תענית עכשיו".

[ו] מועד קטן יא ע"ב

מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא
הוו להו ההוא גמלא דתורא בהדי הדדי
איתרעא ביה מילתא במר בריה דרב אחא בריה דרבא
ופסקיה לגמליה
אמר רב אשי⁴¹ גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי
נהי דלפסידא דידיה לא חייש אדאחרים לא חייש
והא תניא אם היו מושכרין או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו
והוא סבר⁴² אדם חשוב שאני⁴³

לדעת הסתמא דגמרא, מר בריה דרב אחא בריה דרבא "פסקיה לגמליה"
לא משום שהוא חולק על הדין המפורש בברייתא, ש"אם היו מושכרין
או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו", אלא משום שהוא סבר "אדם חשוב
שאני"⁴⁴.

והנה בירושלמי מועד קטן ג, ה (פב ע"ב) נאמר: "שני אחין שני שותפין
שני טבחים שני חנוונים שאירע לאחד מהן דבר הרי אילו גועלין את

41 בדק"ס אות ס: "רש"י ד"ה לפסידא כגון (מריון) כו' בכ"י כגון [אגא]...
ונוסח הדפוס עדיף". אבל ראה בפירוש רגמ"ה (קובץ ראשונים למסכת מועד
קטן, ירושלים תשכ"ו, מהדורת ר"ג זק"ש [להלן: קובץ ראשונים], עמ' סב),
הערה 28.

42 בכ"מ ליתא: "והוא סבר", ובדק"ס אות ע: "וכן ליתא בהל' הרי"ץ גיאת ובס'
האשכול וברא"ש".

43 ראה מ"ש ר"ד חלבני, מקורות ומסורות, מיומא עד חגיגה, עמ' תקלט, הערה
2*, וכנראה שנפלה בה טעות בדפוס.

44 הריטב"א, סד"ה שם האריסין, כתב: "י"א והוא פרע לשותפו כדי חכירו משום
חומרא וי"א שלא פרע דכיון דאדם חשוב הוא ואיכא לעז אף חכירו חייב
ליבטל משום לעז שלו כי האי צורכא מרבנן כי הכי". וכדעה הראשונה הכריע
המאירי (מהדורת רבינוביץ-סטריץ, עמ' סג), ד"ה יראה.

חנות". והראשונים ניסו להשוות את הבבלי עם הירושלמי⁴⁵, וכגון תרא"ש שכתב במכילתין, פרק שני, סימן ה:

ולכאורה נראה דפליג אגמרא דידן
דלגירסת הירושלמי יפה עשה דפסק לגמרי [צ"ל לגמליה] כי מלאכת
שניהם בטילה
והראב"ד ז"ל הקשה מהירושלמי אגמרא דידן
ותירץ דודאי נועלין חנותן
ואין השותף מתעסק בעסק השותפות כפרהסיה⁴⁶
אבל בביתו מתעסק בעסק השותפות
ואע"פ שחולקין בשכר כמו חמור וגמל וספינה שמוחכרין ביד אחר
הלכך לא הוה ליה למיפסקיה לגמליה
ומסיק אדם חשוב שאני ואית ליה קלא
ואמרי בהמתו של פלוני עושה מלאכה בימי אבלו
והוה ליה כפרהסיה אע"פ שבבית השותף ודמיא לנעילת חנות

מתוך הרצון להשוות את הסוגיות נדחק הראב"ד וקבע שלפי הירושלמי
"אין השותף מתעסק בעסק השותפות כפרהסיה" דוקא, "אבל בביתו מתעסק

45 ראה להלן בהערה הבאה. גם בנמוקי יוסף, סי' אלף קסח, הביא את דברי הראב"ד.

46 ובדומה לכך בלקוטי תדושי הרמב"ן מתורת האדם לסוגיתנו, ד"ה שכיר יום. ושם הוא גם מקשה על הרי"ף שהביא את הירושלמי והשמיט את הבבלי, ומשיב: "ושמא סובר הרב ז"ל שהשותפין ודאי מבטלין מלאכת המשותפת להם כשאירע דבר באחד מהם כדרך הירושלמי אבל מר מריון ומר בריה דרב אחא איטדא כתבו אגמלא מעיקרא והשבע הוה שאירע בו האבל למר בריה דרב אחא שבת של מריון היתה והיינו ברייתא מוחכרין או מושכרין אצל אחרים לפיכך היה ראוי לחוש לפסידא דמר מריון שלא לבטלו אלא הוא סבר אדם חשוב שאני וכיון שכתב רבינו ז"ל הברייתא ופסקה בהלכות לא הוצרך למעשה הזה וכתב הירושלמי שהיא כהלכה ולשון הגמרא שאמרו נהי לפסידא ידידי לא הייש משמע דשבת של שניהם היתה ושניהם מפסידין בבטולו". ואף במאירי שם, שני הסברים: "מהו שאמרו בתלמוד המערב... תירצו קצת מפרשים שלא אמרו נעילת חנות לכוונת בטול מכר אלא למכירה בצנעה ויש מפרשי אותה בבטול מכר ופרקמטיא שאני שאין בה פסידא כל כך ואין עוברת ולדעתם לא הותרה כאן אלא בעבודת הקרקע שביטולה פסידא ושעה עוברת ולדעתי בחנות החמירו מפני שהחנניות דברים מפורסמים ובעלי שם ושאר מלאכות אין ענין שתופס מפורסם". וכדעת הראב"ד הכריעו להלכה הטור והשולחן ערוך, יורה דעה, סי' ש"פ, כא.

בעסק השותפות", ושלגבי אדם חשוב ד"אית ליה קלא" אף בביתו "הוה ליה כפרהסיא".

אולם נראה יותר שאכן הירושלמי "פליג אגמרא דידן", וכפי שסברו לומר בתחילה בפשטות אף הראב"ד והרא"ש⁴⁷. הברייתא סוברת ש"אם היו מושכרין או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו". על-פי ברייתא זו תמה רב אשי: "גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי גהי דלפסידא דידיה לא חייש אדאחרים לא חייש והא תניא...". לעומת זאת, מר בריה דרב אחא "פסקיה לגמליה" מתוך שהכריע כהלכה המפורשת בירושלמי: "שני אחין שני שותפין... שאירע לאחד מהן דבר הרי אילו גועלין את חנותן"⁴⁸, ולא משום ש"סבר אדם חשוב שאני"⁴⁹.

[1] מועד קטן יב ע"א

אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר
אמר רב פפא ואפי' חוץ לתחום⁵⁰ לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא
להתם

47 וכן הרמב"ן שם; "ירושלמי פליג... ואין הלכה כן".
48 ולפי הצעתנו אין ממילא להידחק ולומר, כעולה מתירוצה של הסוגיא, כי יש ניגוד בין אדם חשוב שעליו להחמיר בנידון דידן לבין גברא רבה שעליו להקל.

49 ואכן יש מן ראשונים שלא השוו את הבבלי עם הירושלמי. בפירוש לאחד הקדמונים (קובץ ראשונים, עמ' סא): "ירוש' פליג אגמ' דילן דלפום גמרין מותר ואפי' בפרהסיא וכן דעת הר"ם ב"ן ז"ל והרבה מן המפרשים נ"ג". וכך מסיק הריטב"א, שם: "ומ"מ שמעינן מהכא דשותפין דחנות שאירע אבל לאחד מהם חבירו עושה לו מלאכתו בחנותו כדרכו אא"כ הוא אדם חשוב" אלא שצ"ע לפי זה האמור בהמשך: "ואפי' באדם חשוב כל היכא דאפשר לעשו' בצנעא עושה כן וכן הוא בירושלמי ובפי' ההלכות הארכת יותר בס"ד". הרי"ף, אלף קסח, והרמב"ם, הלכות אבל פ"ה ה"ט, לא הביאו כלל את הבבלי אלא את הירושלמי. ומדברי הבית יוסף, טור יורה דעה, סי' ש"פ, משמע שהרי"ף והרמב"ם אינם מחלקים בין צינעא לבין פרהסיא וכדעת הראב"ד, אלא שאחר כך כנראה שנה את דעתו והוסיף בבדק הבית שם: "וכתירוצו של הראב"ד וכך הם דברי רבינו". וראה בחדושי הגהות, שם, אות ו, וכן בש"ך, שם, סק"ט כ"ג, וכן בכסף משנה, שם, ובלחם משנה. ונראה שאכן הרי"ף והרמב"ם הבינו שאין להשוות את הבבלי עם הירושלמי והכריעו כמפורש בירושלמי, וכדעת הש"ך שם.

50 בהלכות גדולות, הלכות מועד (מהדורת הילדסהיימר, <להלן: מ>), ירושלים תשל"ב, עמ' 419, ליתא "ואפי' חוץ לתחום".

אבל איכא מתא דמקרבא להתם אסור
 אמר ⁵¹ רב משרשיא ⁵²
 וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי ⁵³ לא אמרן אלא בשבתות ובימים
 טובים
 דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם
 אבל בחוש"מ דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור ⁵⁴
 מר זוטרא בריה דרב נחמן ⁵⁵ בנו ליה אפדנא ⁵⁶ מקבלי קיבולת חוץ
 לתחום
 איקלע רב ספרא ורב הונא בר חנינא ⁵⁷ ולא עלו לגביה
 ואיכא דאמרי הוא נמי לא על בגווייה
 והאמר שמואל מקבלי קיבולת ⁵⁸ בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר
 אדם חשוב שאני
 ואיכא דאמרי ⁵⁹ סיועי סיעי בתיבנא בהדייהו

לפי הגוסס שלפנינו ש"בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום" יש
 לומר שאת האפדנא בנו "בשבתות ובימים טובים" וכמפורש בפסקי הרי"ך
 לסוגיתנו, ד"ה מר זוטרא: "והאמ' שמוא'... אדם חשוב שני פי' ושבית
 או יום טוב הוה דאי במועד אפי' חוץ לתחום אסור ואיכא דאמ' סיעי סיעי

- 51 בבה"ג — מ: "רב משרשיא אמ'..." וכן בדפוס ורשה, (להלן: ו): "רב
 משרשיא אמר".
 52 בתוספות עבודה זרה כא ע"ב ד"ה אריסא: "רב ששת".
 53 בבה"ג — מ ליתא: "וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי". אבל שם — ו:
 "וכי ליכא מתא דסמיכא להתם נמי". וראה ר"ד הלבני, מקורות ומסורות,
 מיומא עד חגיגה, עמ' תקלט, הערה 2**.
 54 בבה"ג — ו: "אבל בחולו של מועד דשכיח אינשי דאזיל מדוכתא לדוכתא
 אסור". אבל שם — מ ליתא כל המשפט.
 55 ראה להלן, הערה 66.
 56 בבה"ג — מ, ו: "בנו ליה אפדנא בחולא דמועדא ומקבלי קיבולת איקלעו...".
 וראה להלן, הערה 67.
 57 בכי"מ "איקלעו רבה ורב יוסף", ובבה"ג — ו: "רבה ורב ספרא ורב הונא
 בר חנינא ולא עאל לגוה". ושם — מ: "רבה ורב הונא בר חנינא ולא עיילו
 לגוה". וראה להלן, הערה 68.
 58 כך גם בבה"ג — מ: אבל שם — ו נוסף כאן "במועד", אך לא לעיל.
 59 בר"ח: "עבדיה סיעי בהדייהו בתיבנא". וכן בספר הישר לרבנו חם (מהדורת
 שלוינגר, עמ' 183): "... כי מצאתי ספר דגרסי' הכי עבדיה סיעי בהדייהו".
 וראה להלן, בהערה הבאה.

עבדא⁶⁰ בתבנא בהדיהו הומין להם התבן מערב שבת מה שיבנו בשבת וכיון שברצון עבדו געשה אפי' חוץ לתחום אסור".

אולם יש גורסים⁶¹ ד"בנו ליה אפדנא בחולא דמועדא...". ואינו מובן מה ראתה הסוגיא להקשות: "והאמר שמואל...". הרי שגם לדעתו אסור, וכפי שנתפרשה על ידי רב משרשיא. ויש לומר, כפי שכבר הוצע⁶², שרב משרשיא לא אמר את דבריו אליבא דשמואל אלא הוא חולק עליו וסובר, שאפילו מחוץ לתחום אסור בחול המועד, ושלא כדעתו של שמואל שמתיר מחוץ לתחום גם בחול המועד⁶³. ועל כן הקשו "והאומר שמואל...".

בין כך ובין כך לפי מסקנת הסוגיא אף רב ספרא ורב הונא בר חיננא טוברים כשמואל ש"חוץ לתחום מותר" בשבתות וימים טובים בלבד או אף בחול המועד, ובכל זאת "לא עלו לגביה" — ולפי האיכא דאמרי אף מר זוטרא בריה דרב נחמן עצמו "לא על בגויה" — משום ש"אדם חשוב שאני" או משום ש"סיועי סייע בתיבנא בהדיהו".

אך מסקנה זו אינה הכרחית, לא לפי הנוסח שלפנינו ולא לפי נוסח האחר. שכן אפשר שהאמוראים "לא עלו לגביה" משום שלדעתם גם אם בנו את האפדנא מחוץ לתחום הוא נבנה באיסור, אם משום שהוא נבנה במקום ד"איכא מתא דמקרבא להתם"⁶⁴ ואם משום שבנו אותו בחול המועד. והנה בסדור רש"י⁶⁵ (מהדורת בובר-פריימן, עמ' 298) ועוד הובאה חשובת גאון, שבה נאמר:

דאמר שמואל... ואמר רב פפא...
ומסקינן הכי דבחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלו מדוכתא לדוכתא
אפילו חוץ לתחום אסור
ואמר <יגן> מר זוטרא בריה דרב נתן⁶⁶

60 פסקי הרי"ד, ירושלים תשל"א, עמ' שעג, בהערה 43: "כ"ה בר"ח ברשבה"י בבה"ג ובשיטה כ' הגי' בשם ה"ר יוסף וכ"ה בריצ"ג עמ' יח ובחנם מתקו יצחק ירבן שם".

61 ראה לעיל, הערה 56.

62 רש"י (מהדורת קופפר, עמ' 35), ד"ה איכא דאמרי: "מיהא דשמואל קא פריך ליה ולא מדרב משרשיא דהא דרב משרשיא בחולו של מועד הוא דקא אסר" וראה שם, הערה 52.

63 וכנראה משום כך נוספה למימרת שמואל תיבת "במועד" בבה"ג (1), ראה לעיל, הערה 58.

64 ראה הערת ר"ד הלבני שם (לעיל, הערה 53).

65 ראה הערה א של המהדיר לסדור רש"י. וכן ראה פירוש לאחד הקדמונים, עמ' סג שמציין לשבלי הלקט סי' רכב.

66 "נתן" גם במחזור ויטרי (מהדורת הורוביץ, עמ' 288).

בנו ליה אפדנא במועד⁶⁷ מקבלי קיבולת חוץ לתחום
איכלעו רבא⁶⁸ ורב ספרא ורב הונא בר חנינא ולא עיילו לגויה
דקסברי אפילו חוץ לתחום אסור דרגילי למיזל להתם

מסתבר שלפני המשיב כלל לא היה הקטע: "אדם חשוב שאני ואיכא
דאמרי סיועי סיע בתיבנא בהדיהו", והוא אכן פירש שלדעת האמוראים
אסור היה לו למר זוטרא לבנות את האפדנא על אף שנבנה מחוץ לתחום
מכיון "דקסברי אפילו חוץ לתחום אסור...".⁶⁹

על פי האמור נראה, שהגירסא המקורית היא ד"בנו אפדנא בחולא
דמועדא...". והמסופר על מר זוטרא ושהאמוראים "לא עלו לגביה" הובא
בסוגיא המקורית — וכפי שהיא משתקפת בחשובה דלעיל — כסיוע⁷⁰
לדעתו של רב משרשיא שאפילו מחוץ לתחום "בחוש"מ דשכיחי אינשי
דאזלי ואתו להתם אסור".

אולם מתוך ששמואל עצמו הבחין רק בין "תוך התחום" לבין "מחוץ
לתחום" היו שהניחו כי שמואל מתיר "מחוץ לתחום" בכל מקרה, ואפילו
בחול המועד ושלא כדעתו של רב משרשיא. ועל פי הנתחם זו הם תמחו
על האמוראים ש"לא עלו לגביה": "והאמר שמואל... חוץ לתחום מותר",
דהיינו גם אם רב משרשיא אוסר בחול המועד אפילו מחוץ לתחום — היה
על האמוראים להכריע כשמואל, שסובר כי "מחוץ לתחום מותר"⁷¹ ולא
הבחין בין "שבתות וימים טובים" לבין "חול המועד".

ועל כך השיבו, שאכן האמוראים הכריעו כדעתו של שמואל, ובכל זאת
"לא עלו לגביה" משום ש"אדם חשוב שאני ואיכא דאמרי סיועי סיע בתיבנא
בהדיהו".

הצעה זו לפירוש של הדיון בעובדא דמר זוטרא משתקפת בנוסח המצוי
לפנינו בהלכות גדולות. אולם משום שלפיה עולה, שרב פפא חולק על
שמואל גוצר במשך הזמן הנוסח שלפנינו, שבו לא נזכר "בחולא דמועדא"
במסופר על מר זוטרא, וזאת כנראה משום שעל פיו אין כבר צורך לומר
שרב פפא חולק על שמואל.

נראה אפוא, שרב פפא ורב הונא בר חנינא "לא עלו לגביה" — ולאיכא

67 במחזור ויטרי, שם: "בחולו מועדא". אך בשבלי הלסט ליתא "במועד".

68 וכן במחזור ויטרי "רבא". אבל בשבלי הלסט: "רב הונא ורב ספרא בר רב
חנינא".

69 אך מלשון המשיב אין להכריע אם אמוראים אלו ראו את עצמם כחולקים על
שמואל או כמפרשים את דבריו.

70 ואפשר שהמעשה שלפנינו הוא הוא המקור למימרת ר' משרשיא.

דאמרי אף מר זוטרא עצמו "לא על בגויה" לא משום ש"אדם חשוב שאני" ⁷¹ ולא כא דאמרי משום ש"סיוע סייע בתיבנא בהדיהו", אלא משום "דקסברי אפילו חוץ לתחום אסור...", וכמפורש בתשובה דלעיל.

[ח] מועד קמן יב ע"ב

רב הונא חצדו ליה תצדא במועדא
איתיביה רבה בר רב הונא לרב הונא
טוחנין ⁷² קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור
דבר שאבוד במועד מותר לעשותו במועד דבר שאינו אבוד במועד אסור
במה דברים אמורים בתלושין מן הקרקע
אבל מחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ⁷³
ואם אין לו מה יאכל
קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפרות
אמר ליה יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה
דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי

71 לפני הב"ח, טור אורח חיים סי' תקמ"ו, לא היה הנוסח שבבבלי"ג. בכל זאת הציע הוא לפרש לכאורה את הסוגיא בדרך זו לדעת הבית יוסף, עיין שם בדבריו. הרא"ש, פ"ב סי' ת, העתיק את שני ההסברים שבסוגיא. אך הרי"ף, אלף קסט, והרמב"ם, הלכות שבת פ"ו ה"ד, והלכות יום טוב פ"ו הכ"ה, אינם מבחינים בכך. ואף הטור, אורח חיים סי' רמד וסי' תקמג, לא הבחין בכך. וראה בסי' תקמג בבית יוסף, ובב"ח שם תמה עליו. ולדעת שניהם, הטור הכריע כהסברו של האיכא דאמרי ד"סיוע סייע בתיבנא בהדיהו", שלפיו אין להבחין בין אדם חשוב לבין שאר אדם.

72 בתוספתא מועד פ"א ה"א (מהדורת ליברמן, עמ' 368): "וטוחנין במועד". אבל בכתב יד ערפורט (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 230): "אין טוחנין במועד". ראה תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1239 לשורות 31–32.

73 אף בתוספתא מצויה בבא זו בענין דבר האבד. בכ"ע ובדפוס כבבבלי בשנויי לשון, אבל בכתב יד וינה ובכתב יד לונדון חסר הקטע "במה דברים אמורים בתלוש אבל במחובר אפילו דבר האבד אין עושין אותו במועד". ובתוספתא כפשוטה, שם, לשורה 32–33, העיר ר"ש ליברמן: "ולפיכך קרוב לוודאי שבכ"ו ובכ"ל נשמט ע"י הדומות מ"אין עושין אותו במועד" עד "אין עושין אותו במועד", שהרי נוסח ד וכ"ע הם משני טיפוסים, והמוסיף ע"פ הבבלי היה מוסיף כלשון הבבלי. ואמרו שם בבבלי שבריייתא זו יחידאה היא, ואין הלכה כמותה. והיא חולקת על הבריייתא לעיל, שו' 10–11, עיין מש"ש ד"ה דבר האבד. ועיין ירושלמי ספ"ב, פ"א ע"ב, שנביאס להלן. הערה 77.

דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר
והמחומר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור
ואי ר' יוסי ידוש נמי בפרות
הא אמר רב יצחק בר אבא
מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי
אמר לך ה"ב ⁷⁴ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי
הוא
...רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא
שמע שמואל איקפד
לימא שמואל כיחידא סבירא ליה
לא חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד
ורב ⁷⁵ מאי טעמא עביד הכי
אין לו מה יאכל הוה
ושמואל לא סיימוה קמיה
אי נמי אדם חשוב שאני

על קושית רבה בר רב הונא מן הברייתא הקובעת ש"מחומר לקרקע
אפי' כולו אבוד אסור" משיב רב הונא: "יחידא היא ולא סבירא לן כוותיה
דחניא...". דהיינו, ההלכה אינה כברייתא זו, שהיא משל ר' יוסי כמוכח
מדברי רבן שמעון בן גמליאל, ושהיא מבחינה בין תלוש לבין מחומר לגבי
דבר האבד, אלא כל דבר האבד מותר אף במחומר ועל כן התיר ר' הונא את
הקציר במועד ⁷⁶.

74 במקום "אמר לך ה"ב..." הנוסח בכ"מ הוא: "כיון דכל עמא לאו בפרות
קא דיישי האידנא לאו שינוי הוא". ובדק"ס אות א מעיר על נוסח הדפוס:
"ובאמת שאין זה לשון מדוקדק בפרות ה"ב דאסור אפי' לר' יוסי וגם לשון
אמר לך אינו נוח".

75 "דלא הוה פסיד ורב" ליתא בכ"מ, ובדק"ס אות ד: "וכן ליתא בשאילתות".
76 כשיטת הברייתא בתוספתא שם, פ"א ה"ב (מהדורת ליברמן, עמ' 366): "מותרין
ומשמטין בקנים דבר האבד עושין אותן במועד דבר שאין אבד אין עושין
אותו במועד". ובתוספתא כפשוטה, שם, עמ' 1228, לשו' 10-11: "וכע"ז בד,
אלא שגורס גם ברישא: עושין אותו וכו'. ובכ"ע ובכ"ל חסרה גם בבא זו.
וכנראה שהסופרים השמיטה בכוונה, משום שהלכה זו נשנית להלן, שורה
31. ברם להלן שם אמרו בפירוש שבמחומר אפילו דבר האבד אסור, וכאן
במחומר אגן קיימין, כלומר שאם היה דבר האבד מותר לוותר ולשמט, אעפ"י
שהיא מלאכת מחומר, והיא חולקת על הברייתא שלהלן, כמפורש בבבלי י"ב ב',
שהברייתא ההיא יחידא היא. ובריטב"א שם הביא בשם רש"י (וכ"ה ברש"י
שבר"ף), שהברייתא שלהלן חולקת גם על משנתנו ברפ"א. וכן פירש רבינו

בהתאם לכך מתפרש גם המסופר ש"רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא". רב התיר דבר האבד אף במחובר. אבל שמואל הקפיד משום שהוא סובר כדעתו של ר' יוסי שבמחובר אסור אף בדבר האבד.⁷⁷ אך משום שאין דעתה של הסוגיא נוחה מן האפשרות כי "שמואל כיחידאה סבירא ליה", היא מציעה ש"חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד", ורב התיר את הקציר משום ש"אין לו מה יאכל הוה", ושמואל הקפיד עליו או משום שלא ידע על כך באשר "לא סיימוה קמיה" או משום ש"אדם חשוב שאני" והיה על רב להחמיר על עצמו אף אם לא היה לו דבר לאכול.

ברם אוקימתא זו דחוקה. המאירי (מהדורת רבינוביץ-סטרליץ, עמ' סט), ד"ה לענין ביאור, כבר העיר בשם "יש מפרשים" "...היאך אפשר שיאמר על הרב (צ"ל: רב) אין לו מה יאכל הוה...".⁷⁸ והריטב"א ד"ה שם ת"ר, מקשה: "וק"ל משום דהוי אדם חשוב ימות ברעב".⁷⁹ ומשום קושית הריטב"א מפרש הרש"ש, ד"ה רש"י: "ולע"ד הנל"פ דכוונת הא"נ הוא דלעולם חצדא דשערי הוה דהוא דבר האבד ומ"מ איקפד דאדם חשוב שאני אבל באין לו מה יאכל אפי' לאדם חשוב ש"ד" (= שפיר דמי). אך גם הצעה זו דחוקה שכן בפשטות משמע שה"אי נמי אדם חשוב שאני" הוא תרוץ נוסף עפ"י האוקימתא ש"חצדא דחיטי הוה...". וכפי שהבינו הראשונים דלעיל.

והנה אוקימתא זו הוצעה בסוגיא משום השאלה: "לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה". אך שאלה זו תמוהה, שהרי תלמוד ערוך הוא במגילה יח ע"ב: "אמר רב יוסף נקוט דרב ביבי בידך דשמואל הוא דחייש ליחידאה דתנן...". וכבר עמד על כך הרש"ש, ד"ה לימא שמואל כיחידאה ס"ל: "ק"ל הא האמת כן הוא כדאיתא במגילה...". והוא מתרץ שם: "וי"ל משום דסתמא

יחזקתן על הרי"ף, עמ' 137, בחי' הר"ן שם, עמ' כ"ו, ובנימוקי יוסף פ"ב סי' אלף קע"ג ד"ה כיחידאה. והברייתא כאן היא כשיטת משנתנו כאן, ומתירה בדבר האבד אפילו במחובר.

77 ויש אומרים שנחלקו כבר תנאים לגבי קצירה, כאמור בירושלמי ספ"ב (פא, סע"ב): "רבנן דקיסרין בשם רבי יעקב בר אחא לתולש מן הקרקע ביניהן רבנן אמרי קוצר ומעבה רבי יודה אומר לא יקצור אלא יעבה".

78 ומטעם זה, את "שאמרו בסוגיא זו אין לו מה יאכל הוה יש מפרשים אותה על הפועל...". כמוכא במאירי, שם. אבל לדעת המאירי עצמו: "אין צורך בכך שאפשר שכך הקמח כלה ואין מטריחין לקנות...". וראה שם בהערה 1, וכן ראה פירוש לאחד הקדמונים (קובץ ראשונים, עמ' סח), הערה 59.

79 והוא מפרש: "י"ל שהיה לו ללות מאחרי' דהא מסתמא משכח א"נ היה לו לעשות בצנעא גדולה וצמצום גדול".

דמתניתין דריש מכילתין משקין בה"ש במועד דלא כוותיה (עי' ג"י 80) דמשקה מים לזרעים חייב משום חורש או זורע והוה מלאכה דמחובר ובוה אפי' שמואל מודה כדאיתא ביבמות (פג). וז"ל הסוגיא שם, ע"א: "ושמואל אמר ליתא לברייתא מקמי מתניתין אדרבה ליתא למתניתין מקמי ברייתא דהא שמעינן ליה לשמואל דחייש ליחידאה הני מילי כי לא מתעקרא מתניתין אבל כי מתעקרא מתניתין לא חייש".

אולם דומה שיש לפקפק בתרוצו של הרש"ש. שכן גם אם שנינו ברישא ש"משקין בית השלחין במועד" הרי הסיפא של משנה זו קובעת ש"אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון ואין עושין עוגיות לגפנים"⁸⁰. אם כן מניין לנו להסיק שהתנא דמשנה מתיר כל "מלאכה דמחובר" ובכלל זה אף את הקצירה. אם כן קשה להשוות את הגדון לפנינו לזה שביבמות. שכן ביבמות אכן "מתעקרא מתניתין" על פי הברייתא ועל כן לא חייש שמואל ליחידאה. אבל במקרה שלפנינו, אפשר ששמואל "חייש ליחידאה" באשר מן המשנה אין ללמוד בהכרח שמותרת "מלאכה דמחובר". והרי כבר נאמר שם יב ע"א: "אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים בהלכה למאי הלכתא אמר רב דניאל בר קטינא אמר רב לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו דאמר שמואל זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא רב דימי מנהרדעא אמר זופתין חביתא ואין זופתין כוזתא". יתירה מזו, אפשר כי שמואל חולק על עצם קביעתו של ר' הונא, שהבי-רייתא "יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה". הרי על קביעה זו כבר שאלו בסוגיא: "ואי ר' יוסי ידוש גמי בפרות", דהיינו, כפי שפירשה הריטב"א ד"ה טוחנין: "בשלמא לדידי האי תנא דרבנן היא סבר ליה כרבי יוסי לענין מחובר ופליג עליה לענין שנוי וכיון דרבנן היא הלכתא כוותיהו לענין מחובר מיהת אלא לדבריך דאמרת דיחידאה היא ור' יוסי ממש ידוש גמי בפירות (צ"ל: בפרות)". ואמנם בסוגיא ישבו את הקושי לדעת ר'

80 וכן פירשו ראשונים אחרים, וציין להם ר"ש ליברמן, ראה לעיל, הערה 76. וכן בשיטת ריב"ב על הרי"ף, סי' אלף קעד, ד"ה וק"ל דיחידאה היא.

81 בפירוש לאחד הקדמונים, עמ' מט ד"ה כר' יוסי, כבר הקשה על פי משנה זו על רב דוקא, וז"ל: "והלכות אלו של חול המועד מרפסין איגרי, דהכא איפסיקא הלכת' דלא בעיא שינוי בדבר האבד וקימ' לן גמי כרב דימי דאמ' בגמ' בפ' מי שהפך זופתין חביתא אע"פ שהוא טורח מרובה, דלא חיש' במקום פסידא וכן רב דחצדו ליה הצדא בחולא דמועדא ואלו במתני' תנן דאין משקין בית השלחין ממי גשמים וקלון וכן שתי ערוגות זו למעלה וזו למטה לא ידלה מתחתונה לעליונה". וגם ראשונים אחרים דנו בשאלה זו, ראה שם בהערות 166, 169.

הונא באמרם: "אמר לך ה"נ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האיידנא נמי לאו שינוי הוא". אולם אין צורך לומר שאף שמואל נדחק בכך⁸². שכן אין כל מניעה לומר שלדעת שמואל הברייתא אכן אינה כר' יוסי אלא "האי תנא דרבנן היא סבר לה כרבי יוסי לענין מחובר ופליג עליה לענין שנוי וכיון דרבנן היא הלכתא כותייהו", וכדעתו של המקשן דלעיל על פי הסברו של הריטב"א.

ואם, כמבואר, אין יסוד לקושיא: "לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה", אם משום שבאמת הוא סובר כיחידאה וכקביעתו של ר' יוסף במגילה, ואם משום שלדעת שמואל הברייתא אינה כר' יוסי אלא כרבנן, הסוברים כר' יוסי לענין מחובר וחולקים עליו לענין שנוי, הרי שאין כל צורך בהצעתה הדחוקה של הסוגיא, ש"חצדא דחיטי הוה..." ורב "אין לו מת יאכל הוה ושמואל לא סיימוה קמיה אי נמי אדם חשוב שאני"⁸³.

מסתבר על כן לפרש, שרב אכן סובר שדבר האבד אף במחבר מותר במועד והברייתא "יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה", וכדברי ר' הונא, שעומד בשיטת רב רבו. אבל שמואל הקפיד משום שהכריע כשיטת הברייתא ור' יוסי שבמחבר אף בדבר האבד אסור.

82 ואפשר שרב הונא עצמו לא הסתייע ב"דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי...". אלא שלגבי הברייתא שממנה הקשה עליו רבה בר רב הונא הוא קבע: "יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה", אבל הוא לא זהה את התנא של הברייתא כר' יוסי.

83 הרמב"ם, הלכות יום טוב פ"ז ה"ו, והטור, או"ח תקלו, לא הבחינו לעניננו בין אדם חשוב לבין שאר כל אדם. וראה בכסף משנה ובבית יוסף שם. אבל הרי"ף, סי' אלף קעג–קעד, והרא"ש, פ"ב סי' יו, הביאו את כל הסוגיא שלפנינו. הם גם הביאו את המובא בבבלי יב ע"ב: "רבי ינאי הוה ליה ההוא פרדיסא דמטא ומניה בחולא דמועדא קטפיה לשנה שהיוה כולי עלמא לפרדיי סייחו לחולא דמועדא אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא". וכן הביאו חלק מן המובא בירושלמי פ"ב, ה"ב (פא רע"ב): "רבי שמעון בי רבי ינאי קטף כרמיה במועדא חמוניה כל עמא וקטפון בתריה בשתא חוריתא שבקיה ויבש ילפון מקלקלתא ומתקנתא לא ילפון". בתחילה לא חששו חכמים אלו לסברא ש"אדם חשוב שאני" ו"יש לו להתמיר על עצמו יותר", וכדברי המ' לרש"י, אך התמירו על עצמן לאחר שעמדו על כך ש"ילפון מקלקלתא...". ואפשר שבהשפעת המסופר על ר' ינאי הסביר הבבלי בארבע סוגיות סמוכות, יא ע"ב – יב ע"ב, את נהגם של חכמים שונים בדרך ש"אדם חשוב שאני", והסבר זה במועד קטן להקפדתו של ר' אמי בענין "מיא דאחים קפילא ארמאה" – שנדון בו להלן – הועבר לשבת נא ע"א, שאף שם מובא, כי ר' אמי הקפיד על ר' נחמן באותו ענין.

[ט] מועד קמן יב ע"ב

ר' יהודה נשיאה נפק בחומרתא דמדושא ואשתי מיא דאחים קפילא
 ארמאה⁸⁴
 שמע ר' אמי איקפד
 אמר רב יוסף מאי טעמא איקפד
 אי משום חומרתא דמדושא
 הא תניא השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר
 אי משום דאשתי מיא דאחים קפילא ארמאה
 הא אמר שמואל בר יצחק אמר רב
 כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי גוים
 אדם חשוב שאני

הברייתא, שממנה תמה רב יוסף הובאה גם בשבת בתוספת ביאורו של
 עולא. וכך שנינו שם, מו ע"ב:

השירים והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר
 ואמר עולא מה טעם הואיל ואיכא תורת כלי עליה

ופרשו התוספות שם: "להכי איצטריך לפרושי האי טעמא משום דמשמע
 ליה דסבר האי תנא כמאן דאסר לקמן להתקשט בהן בחצר⁸⁵ מדקתני הרי
 הן ככל הכלים הניטלין בחצר פירוש ככל הכלים שמלאכתן לאיסור דשוי
 לצורך גופן ומקומן ולהכי מפרש עולא דאיכא תורת כלי עליה". ועל פי
 פירוש זה מקשה הר"י על רב יוסף, שעל פי הברייתא דלעיל חמה על
 ר' אמי שהקפיד: "ומאי פריך מינה אדרבה מינה משמע דאסור לצאת
 בהן כדפי' והתם קאמר נפק דמשמע דרך מלבוש". ומשום קושיא זו מפרש
 הר"י שם: "דחומרתא דמדושא היינו טבעות של עץ כמו שמפרשים רבותיו
 של רש"י ולא של אלמוג כמו שהוא מפרש⁸⁶ ... ואין שם תכשיט עליו
 וכשיצאים דרך מלבוש לא הוי קישוט אלא טלטול בעלמא⁸⁷ ולהכי ידע

84 בענין "מיא דאחים קפילא ארמאה" ראה מ"ש לעיל לשבת נא ע"א.

85 כשיטת רב בשבת סד ע"ב: "כל שאסרו חכמים לצאת בו לרה"ר אסור לצאת
 בו לחצר חוץ מכבול ופאה נכרית". אבל רבי ענני בר ששון משמיה דר'
 ישמעאל בר יוסי אמר שם: "הכל ככבול".

86 ר"ן זק"ש האריך לבאר את שיטת רש"י וראשונים אחרים, ראה תוספות ר"ד
 במהדורתו, קובץ ראשונים, עמ' מה, הערה 23.

87 ובתוספות עירובין סט ע"א ד"ה כיון מפרט הר"י: "ור' יהודה נשיאה לצורך
 גופו ולצורך מקומו אפקינהו כגון לטייל בהם את התינוק או שאר עניינים".

רב יוסף דר' אמי לא הקפיד אלא משום טלטול והשתי מייתי שפיר מהך ברייתא⁸⁸ דשרי לטלטל לצורך גופו או לצורך מקומו כשאר כלי' שמלאכתן לאיסור... ונפק לחצר קאמר אבל לרה"ר אסור כדאמרי' בפ' הדר ההוא גברא דנפיק בחומרתא דמדושא חזייה לר' יהודה נשיאה כסייה...".

"נפק" — דרך מלבוש משמע, וכפי שהניחו התוספות בפשטות⁸⁹, בכל זאת נדחק הר"י ופירש שר' יהודה נשיאה לא יצא בחומרתא דמדושא בדרך מלבוש אלא רק טלטלו טלטול בעלמא. ועל הקפדתו של ר' אמי על כך תמה רב יוסף — מתוך שהגיה שגם רב יוסף מפרש את הברייתא כעולא, שלפיה הברייתא אוסרת את היציאה בטבעת בדרך מלבוש, והיא מתירה רק את טלטולן בחצר לצורך גופן ומקומן כשאר כלים שמלאכתן לאיסור. לעומת זאת, ראשונים אחרים כבר עמדו על כך שהברייתא עצמה מתפרשת כפשטה שהיא מתירה יציאה בטבעת לאו דוקא ב"דרך טלטול" וכפירושו של עולא, אלא גם ב"דרך מלבוש", וכגון המאירי שכתב: "וכמו שאמרו נזמים שירין וטבעות הרי הן ככל הכלים וניטלין בחצר וודאי אף בדרך מלבוש כן"⁹⁰. ואכן שלא כדעת הר"י פרשו ראשונים אחרים⁹¹ שר' יהודה נשיאה נפק בחומרתא דמדושא בדרך מלבוש.

88 בתוספות עירובין שם מובא גם, ש"ד"ה מפרש דתרווייהו נפקי לרה"ר ר' יהודה נשיאה באצבעותיו וההוא גברא בקומצו ואם היה מותר לטלטל היה יכול להתקשט בו לרה"ר שתכשיט הוא ולא שייך למגור באיש שליף ומחוי לכך לא הוצרך להביא ראיה אלא על הטלטול דלא חשוב כחתיכה של מתכת או של עץ. ובעל המאור בשבת, לר"ף סימן שסה, ד"ה אמר ליה, כתב: "וההוא עובדי דרבי יהודה נשיאה... טבעת שאין עליה תותם היתה ולחצר יצא בה כדתניא השירים... והא ברייתא מייתי התם על ההוא עובדא וההוא דנפק בחומרתא דמדושא בפ' הדר... לרה"ר הוה וטבעת שאין עליה תותם לאיש אסור לצאת בה לרה"ר ואם יצא חייב חטאת וכפירוש רש"י מפרש לה לההיא בטבעת שיש עליה תותם ואם כן לא הוציאה האיש באצבעו דרך קישוטא אלא בתוך ידו ואין לשון דנפק מוכיח כן".

89 ומשום כך דחה בעל המאור את פירושו של רש"י (בהערה הקודמת).

90 המאירי (מהדורת רבינוביץ תאומים-סטרליץ, עמ' סט), ד"ה טבעת. ולדעת הר"י בתוספותיו (לעיל הערה 86), עמ' מו: "וזו הברייתא דתני השירים והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים המיטלטלין בחצר אתיא כר' ישמעאל בר' יוסי (ראה לעיל, הערה 85), ועל זה אמ' רב יוסף מאי טעמ' איקפד ר' אמי דילמ' ר' יהודה נשיאה כי הא ברייתא סבירא ליה". אבל בעל המאור, שם (לעיל, הערה 88), כתב: "ויש שפוסקין להיתר לצאת לחצר בכל הכלים אחד האיש ואחד האשה מההוא דרבי יהודה נשיאה... לכך נראה להם שהלכה כר' ענני בר ששון משמיה דרבי ישמעאל בר' יוסי שאמר הכל ככבול ולא כן פסק רבינו ז"ל ואנו נוטין לדבריו וההוא עובדא דר' יהודה נשיאה ל"ק ולא

ניתן אפוא לומר שר' אמי ורב יוסף נחלקו בפירושה של הברייתא. דהיינו, ר' אמי הקפיד על ר' יהודה נשיאה לא משום שהיה עליו להחמיר על עצמו כאדם חשוב⁹², אלא משום שלדעתו אסור היה לו לר' יהודה נשיאה לצאת בחומרתא דמדושא ב"דרך מלבוש" מן הדין. שכן ר' אמי סובר כי יש לפרש את הברייתא כדעת עולא, שזו אוסרת את היציאה בטבעת בדרך מלבוש ומותר לטלטלה רק לצורך גופה או לצורך מקומה. אבל רב יוסף תמה על הקפדתו של ר' אמי, שכן לדעתו הברייתא מתירה את היציאה בטבעת אף ב"דרך מלבוש" ועל פיה נהג ר' יהודה נשיאה כדיון. הסוגיא מתוך שלא הכירה את פירושו של עולא לברייתא הניחה, שגם ר' אמי סובר כשיטת הברייתא וכפי שפרשה ר' יוסף, על כן קבעה שר' אמי הקפיד על ר' יהודה נשיאה משום "אדם חשוב שאני". אולם מסתבר, כאמור, שר' אמי פירש את הברייתא כדעתו של עולא ועל כן הקפיד על ר' יהודה נשיאה, ולא משום הטעם ש"אדם חשוב שאני".

מידי שיש לנו להעמיד דברי רבינו ולומר שלא אמר רב כל שאסרו חכמים לצאת בו לרה"ר אסור לצאת בו לחצר אלא בדברים כעין כבול ופאה שאם יצאו בהן לרשות הרבים אין חייבין עליהם חטאת והם הם שאסרו חכמים אף ע"פ שאין סברא זו בדברי התלמוד ירושלמי שכתבנו אין נראה מתלמודנו לאסור אלא בדברים שאם יצאה אינה חייבת חטאת ובהנהו איכא למיגזר בהו דלמא נפיק בהו לרה"ר אבל דברים שחייבין עליהם חטאת ביציאתן לרה"ר התורה אוסרתן ולא גזרי' בהו דלמא נפיק בהו לרה"ר ומותר לצאת בהן לחצר".

91 וכגון בעל המאור והרי"ד, שדבריהם הובאו בהערה הקודמת.

92 בחידושי הריטב"א, ד"ה שם ת"ר טוחנן במועד העיר: "אדם חשוב שאני פירש ויש לו להחמיר על עצמו בתרווייהו והכי דאי מוכח מדנקטה סתם ולא קאמר לעולם משום חומרתא (כצ"ל) א"ג משום מיא". והנה הרי"ף, אלף קעד, והרא"ש, פ"ב סי' יז, לא הביאו כלל את העובדא דר' יהודה נשיאה, ולא את מסקנת הסוגיא ש"אדם חשוב שאני". אבל את המסופר על רב נחמן, שבת נא ע"א, בענין הטמנת צונן ו"מיא דאחיים קפילא ארמאה" הביאו שם הרי"ף, שנה, והרא"ש, פ"ד סי' יב. הרי שהבחינו בין חומרתא לבין בישולי גוים. ובקרבן נתנאל בשבת, אות ש העיר על דברי הרא"ש: "והוא סבר אדם חשוב שאני הש"ס מיישב דעת ר' אמי מה שהקפיד בתחלה אבל אחר שאמר לו רב יוסף שתרווייהו כרבוותא עבדי והם לא חלקו בין אדם חשוב הודה ר"א לדבריו ומש"ה הטור והרמב"ם לא חלקו בזה וכ"ה בכ"ה ובמ"א". וראה מה שתמה על כך ר"ד ריויל שם (לעיל ברכות יט ע"א, הערה 8).

[י] כתובות נב ע"ב

תנו רבנן אלמנה ניוונת מנכסי יתומין וצריכה רפואה הרי היא כמוזנות
 רבן שמעון בן גמליאל אומר
 רפואה שיש לה קצבה נתרפאת מכתובתה
 שאין לה קצבה הרי היא כמוזנות...
 קריבית דרבי יוחנן הוה להו איתת אבא דהות צריכה רפואה כל יומא
 אתו לקמיה דר' יוחנן
 אמר להו איזילו קוצו ליה מידי לרופא
 אמר רב יוחנן עשינו עצמנו כעורכי הדיינין
 מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר⁹⁴
 מעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם
 ולבסוף סבר אדם חשוב שאני⁹⁵

[יא] בכתובות סה ע"ב — פו ע"א נאמר בדומה לכך:

קריביתיה דרב נחמן⁹⁶ זבינתה לכתובתה בטובת הנאה איגרשה ושכיבה
 אתו קא תבעי לה לברתא
 אמר להו רב נחמן ליכא דליסבא לה עצה
 תיזיל ותיחלה לכתובתה דאמה לגבי אבוח ותירתה מיניה
 שמעה אזלה אחילתה
 אמר רב נחמן עשינו עצמנו כעורכי הדיינין
 מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר⁹⁷
 מעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם

93 בתלמוד בבלי "עם דקדוקי סופרים השלם", כתובות (א, תשל"ב; ב, תשל"ז
 <בעריכת מ' הרשלר> להלן: דק"ס השלם) מציין, שבכתבי היד רומי 113,
 130, 487 ובכתב יד לנינגרד—פירקוביץ הנוסח הוא: "הדר אמ'". ובהערה 17
 שם: "וכן בגנו"ש שם".

94 בדק"ס השלם מציין ש"מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר" ליתא בכ"י
 לנינגרד—פירקוביץ "וכן חסר ביל"ש", ישעיה תצב.

95 ראה להלן, הערה 99.

96 בדק"ס השלם, הערה 60: "עי' רא"ש ב"מ פ"א סי' מח שהביא: קריביתיה דרב
 הונא (ובהמשך שם כלפנינו) ובשו"ת הרשב"א ח"ב סי' שח: דרבי יוחנן [וכן
 להלן]."

97 "מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר" ליתא בכ"י לנינגרד—פירקוביץ ובקטע
 גניזה כמצוין בדק"ס השלם. ראה הערה 9 שם. וכן ליתא בילקוט שמעוני שם.

98 בדק"ס השלם, בקטע הגניזה דלעיל: "ומעיקרא מאי סבר ומבשרך...". ובהערה

ולבסוף סבר אדם חשוב שאני⁹⁹

לפי מסקנות הסוגיות מוזהר כל אדם שלא יעשה עצמו כעורכי הדיינין רק ביחס לזר אך לא לגבי קרוביו. לעומת זאת, אדם חשוב מוזהר על כך אף ביחס לקרוביו¹⁰⁰.

אולם להבחנות אלו שבסוגיות לגבי המסייע בעצה אם אדם חשוב הוא אם לא, ולגבי מי שמסייעין לו אם קרוב הוא אם לא, אין כל יסוד במשנתו של יהודה בן טבאי באבות א ח: "אל תעש עצמך כעורכי הדיינין" שעלית מתיחסים הן ר' יוחנן והן ר' נחמן באמרו "עשינו עצמנו כעורכי הדיינין". זאת ועוד, מובנת שאלת הסתמא דגמרא: "מעיקרא מאי סבר" אך תמוהה השאלה: "ולבסוף מאי סבר", שהרי ר' יוחנן ור' נחמן מפרשים בעצמם את שסברו לבסוף: "עשינו עצמנו כעורכי הדיינין". ואם אין מקום לשאלה זו, אין ממילא כל צורך להשיב ש"לבסוף סבר אדם חשוב שאני". והנה בשני כתבי יד ועוד ליתא כלל הקושיא שלפנינו: "מעיקרא... ולבסוף..."¹⁰¹ אלא רק ההמשך: "מעיקרא סבר ומבשרך..." או בנוסח:

9 שם: "... כ"ה בבה"ג שם: "ומעיקרא מאי סבר ומבשרך וכו' וכן ביל"ש שם... ולפי הגניזה והבה"ג בלשון שאלת ותשובה".

99 בתשובתם של ר' שרירא ור' האי (אוצר הגאונים, כתובות, שמת, עמ' 138): "ומעיקרא לא איכוין ר' יוחנן למעבד מאי דמחרט מיניה ולמיהוי כעורכי הדיינין אלא סבר ומבשרך לא תתעלם הני קריביה כיון דאית ליה אורחא לארווחיגון לא ליעלם לבסוף איחרט ודמאי מעש' כעורכי הדיינין ודמאי מעשה דרב נחמן בהכותב דאסבה עצה... ויחרט אמר עשינו עצמנו כעורכי הדיינין ומעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם". מדבריהם: "לבסוף איחרט ודמאי מעש' כעורכי הדיינין...", וכן בהמשך: "ויחרט אמר עשינו..." עולה כנראה שלא גרסו בשתי הסוגיות את השאלה "ולבסוף מאי סבר" ואת התשובה "ולבסוף סבר אדם חשוב שאני". וכך גם עולה לגבי הסוגיא הראשונה מדברי הפירוש המיוחד לרש"י למשנה אבות א, ח ד"ה כאורכי: "דהתיא קרובתיה דר' יוחנן... והוא מסדר לה משום שנאמר ומבשרך לא תתעלם והדר ביה דלא מסדר לה משום דתנינן ואל תעש עצמך כעורכי הדיינין".

100 כסיכומי של הריטב"א, כמובא בשיטה מקובצת, ד"ה גריסיגן: "ומשום הכי אית ביה משום עורכי הדיינין כשאניו קרובו אי נמי בקרובו כשזה אדם חשוב ושמעינן מינה דכל שהוא קרובו ולא הוה האי אדם חשוב מותר לגלות לו דינא...". וכן עולה מדברי רש"י פו ע"א ד"ה אדם חשוב: "לפי שלמדן הימנו ויש שיעשו אף שלא לקרובים". והתוספות יום טוב על משנה אבות א ח סד"ה אל תעש, נדחק ופירש שלגבי שאר כל אדם אין להבחין בין קרוב לבין שאינו קרוב, עיין שם.

101 ראה לעיל, הערות 94, 97.

"ומעיקרא מאי סבר ומבשרך..."¹⁰² כמו כן מתשובתם של ר' שרירא ור' האי וכן מן הפירוש לאבות המיוחס לרש"י עולה, שלפניהם לא היה הקטע: "ולבסוף סבר אדם חשוב שאני"¹⁰³.

על פי שינויי נוסחאות אלו נראה, שבתחילה נשאלה השאלה רק לגבי "מעיקרא", אך לא היתה בסוגיא כל שאלה לגבי ה"סוף", משום שהתשובה לכך מצויה כבר בסוגיא: "עשינו עצמנו...". נוסח מקורי זה משתקף בתשובתם של ר' שרירא ור' האי ובפירוש לאבות המיוחס לרש"י.

אלא שהתשובה "מעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם" היא שגרמה לשאלה הנוספת "ולבסוף מאי סבר" ואת התשובה עליה "ולבסוף סבר אדם חשוב שאני". דהיינו, ללא ההסבר "מעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם", אפשר היה לומר שהאמורא מעיקרא לא רמי אדעתיה את משנתו של יהודה בן טבאי, אלא רק לבסוף, וכעולה מן המסופר על כל אחד מן האמוראים. אבל לאחר שהסוגיא לא פרשה כך, אלא הציעה ש"מעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם", שלפיה מלכתחילה נתן האמורא את דעתו לדברי יהודה בן טבאי, מתעוררת ממילא השאלה: מדוע אפוא חוזר בו לבסוף? עתה אין כבר מקום להשיב, שלבסוף סבר עשינו עצמנו כעורכי הדיינין, ועל כן מוצעת התשובה: "ולבסוף סבר אדם חשוב שאני".

התשובה "אדם חשוב שאני" יסודה אפוא בתשובה הקודמת "מעיקרא סבר ומבשרך לא תתעלם", והיא מאוחרת. הסוגיא המקורית עוד משתקפת, כאמור, בתשובתם של ר' שרירא ור' האי: "ולבסוף איחרט ודמיא מעש' כעורכי הדיינין" וכן בהמשך: "ויחרט אמר עשינו עצמנו כעורכי הדיינין", וכן בפירוש לאבות המיוחס לרש"י: "והדר ביה דלא מסדר לה משום דחנינן ואל תעש עצמך כעורכי הדיינין". הרי שבדבריהם לא נאמר כלל שהאמוראים חזרו בהם משום ש"אדם חשוב שאני" אלא משום ש"עשינו עצמנו כעורכי הדיינין". ואכן נראה שר' יוחנן ור' נחמן לא סברו לבסוף ש"אדם חשוב שאני" אלא "עשינו עצמנו כעורכי הדיינין" וכפי שאמרו בעצמם¹⁰⁴.

102 ראה לעיל, הערה 98.

103 ראה לעיל, הערה 99.

104 את שתי הסוגיות הביאו הרי"ף, סי' רמט וסי' שלט, והרא"ש, פ"ד סי' כג ופ"ט סי' י. ושם בפ"ד דן הרא"ש בסוגית הירושלמי בבבא בתרא ט, ו (יז ע"א) בה גמסר שר' יוחנן סייע לא לקרוביו אלא לקרובתו של ר"ש בר ווא, ולא התחרט כלל על שהשיא לה את עצתו. ועל פי סוגיא זו וסוגית הבבלי כתובות גז ע"ב יש לפקפק, אם אכן אמר ר' יוחנן "עשינו עצמנו כעורכי הדיינין" וכמצוי בסוגיתנו. ובאמת אוהרת יהודה בן טבאי באבות

[יב] בבא מציעא עב ע"ב — עג ע"א

תנו רבנן המוליך חבילה ממקום למקום
מצאו חבירו ואמר לו תנה לי ואני אעלה לך כדרך שמעלין באותו מקום
ברשות מוכר מותר ברשות לוקח אסור
המוליך פירות ממקום למקום
מצאו חבירו ואמר לו תנם לי ואני אעלה לך פירות שיש לי באותו מקום
אם יש לו פירות באותו מקום מותר ואם לאו אסור
והחמרין מעלין במקום היוקר כבמקום הזול ואינן חוששין
מאי טעמא
רב פפא אמר ניתא להו דמגלו להו תרעא
רב אחא בריה דרב איקא אמר ניתא להו דמוזלי גבייהו
מאי בינייהו
איכא בינייהו תגרא חדתא
בסורא אולי ארבעה ארבעה בכפרי אולן שיתא שיתא
יהיב רב ¹⁰⁵ זוזי לחמרי וקביל עליה אונסא דאורחא ושקיל מינייהו
חמשה וגשקול שיתא ¹⁰⁶
אדם חשוב שאני

נחלקו הדעות בפירושה של ההלכה בבריתא "החמרין מעלין במקום
היוקר במקום הזול" ¹⁰⁷. ואף בטיבה של ההתקשרות בין רב לבין החמרים

א, ח מכוונת כפשוטה לדיין היושב בדין, ואינה מזהירה כל אדם מלהשיא עצה
לאחר בסיפור טענותיו. ואכן הרמב"ם, הלכות סנהדרין, פכ"א ה"י—ה"א,
מפרש את המשנה בדין, וממילא לא הביא כלל את העובדות של ר' יוחנן
ושל ר' נחמן. וראה מאמרי "עשינו עצמנו כעורכי הדיינים" העומד להתפרסם
בתעודה, ז.

¹⁰⁵ בכ"מ: "רב חגיגא מסורא", ובדק"ס אות צ: "וכ"ה בכ"י פ' ור' א' ובשט"מ
בשם הריטב"א לעיל ד"ה החמרין". ולא דק שכן בשט"מ, ד"ה וז"ל הריטב"א
רק: "רבי חגיגא", ובהגהות מיימוניות, הלכות מלוה ולוה פ"ט, אות ת: "חגניה
מסורא".

¹⁰⁶ בדק"ס אות ק: "בכ"י ר' א' [וקביל] מינייהו חמשה [אמאי כיון דקביל עליה
אונסא דאורחא נשקול] שיתא וכ"ה בכ"י ר' ב' ושם ושקיל חמשה כיון: כו'
וכ"ה בשט"מ בשם הריטב"א שם". ונוסח הקושיא בפסקי הרי"ד (מהדורת
ורטהיימר, עמ' רמה) כבכ"י ר' א'. וכן גירסת הרי"א¹⁰⁷, ראה להלן, הערה
¹⁰⁹ וכן בתשובת הריב"ש סי' ש"ז.

¹⁰⁷ ראה תוספות ד"ה החמרין וראה בחי' הרמב"ן ובראשונים אחרים שיצוינו להלן.

מצויים חלוקי דעות בין הראשונים. מתוך העובדה שרב קיבל על עצמו אונסא דאורחא מסיק הרי"ד¹⁰⁸ שהחמרים היו שליחיו של רב לקנות את הפירות במקום הזול ולהביאם למקום היוקר. לדעת הרי"א¹⁰⁹, החמרים — הן בהלכה שבברייתא והן בעובדא דרב — לא פעלו כשליחים של בעלי הבתים או של רב. ההתקשרות ביניהם היתה "דמיא לעסקא"¹¹⁰ דהויא פלגא מלוה ופלגא פקדון... ורב נמי בכה"ג היה עושה...".

בין כך ובין כך, דהיינו בין אם החמרים היו שליחיו של רב¹¹¹ ובין אם היו שותפיו לעסקא¹¹² — היה רב צריך לשלם להם את דמי טרחתם כדי לא להכשל באיסור אבק רבית.

ממילא אפשר לומר, שרב נטל מהם רק חמשה ולא "שיתא" משום שאת ההפרש השאיר בידם כתשלום עבור שכר טרחתם, ולא משום שסבר — כהנחתה של הסוגיא — ש"אדם חשוב שאני" ש"צריך לדקדק במעשיו"¹¹³ וש"ראוי לו שיהא מתיר להם פיסת יד במחצת הריווח"¹¹⁴.

אמנם יתכן שהסוגיא בהשיבה "אדם חשוב שאני" הניחה כי ההנאה הבאה לחמרים "אי משום דמגלו להו תרעא אי משום דמוזלי גבייהו" הוא "שכר טורחן", ועל כן שאלה "ונשקול שיתא". אולם יש לפקפק אם אכן יש להשוות את ההתקשרות שהייתה בין רב לבין החמרים להתקשרות הגדונה בברייתא: "החמרין מעלין במקום היוקר כבמקום הזול ואינן חוששין" אם מטעמו של ר' פפא ד"ניחא להו דמגלו להו תרעא" ואם מטעמו של ר' אחא בריה דרב איקא ד"ניחא להו דמוזלי גבייהו"¹¹⁵. אך גם אם נניח

108 בפסקי הרי"ד שם: "פי' כיון דקביל עליה אחריות הדרך נמצא שאין זה אלא שליח בעלמ' והילכך כל הששה יכול לקבל ופוערו שכר שליחותו דבר מועט".

109 קונטרס הראיות (מהדורת ורטהיימר, עמ' קסב), ראה טו. ובהמשך הוא כותב: "ורב נמי בכה"ג היה עושה ומקבל עליה אונסין דאורחא בחזרה דאלו בהליכה ודאי כל הנאה שלהן הוא ומ"ה מקש' עליה תלמודא דכיון דקבי' עליה אונסא דאורחא בחזרה נשקול שיתא שהרי שלהן שכר טרחן דמיגלי להו לתרעא או דמוזלי גבייהו א"נ י"ל דרב היה מקבל אונסא דאורחא לגמרי בין בהליכה בין בחזרה ומ"ה מקש' דכיון דקביל עליה אונסא דאורחא לגמרי נשקול שיתא דאפי' במידי דלא מגלו להו תרעא ולא מוזלי גבייהו כיון דקביל עליה כל אונסא דאורחא שרי".

110 ראה בבא מציעא קד ע"ב, סח ע"ב.

111 ראה לעיל, הערה 108.

112 ראה לעיל, הערה 109.

113 לשון הטור, יו"ד, סוף סי' קעג.

114 לשון המאירי (להלן, הערה 116).

115 הרמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פ"ט ה"ו-ה"ח, אכן הבחין ביניהם. והמאירי, לאחר שהוא מביא את פרושם של גדולי המחברים, מעיר (מהדורת שלזינגר,

שענינן של שתי ההתקשרויות המוזכרות אחד הוא, עדיין ספק הוא ¹¹⁶ אם אכן גהג רב על פי הסברם של ר' ספא ושל ר' אחא בריה דרב איקא להלכה שבברייתא. מסתבר יותר לפרש כמוצע לעיל, שרב לא גטל מן החמרים "שיתא" לא משום היותו אדם חשוב אלא שבכך הוא שלם להם את שכר טרחתם ¹¹⁷.

[יג] עבודה זרה ח: ע"א—ע"ב

תניא רבי ישמעאל ¹¹⁸ אומר
 ישראל שבחוצה לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה ¹¹⁹ הן
 כיצד גוי שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו
 אע"פ שאוכלין משלהן ושותין משלהן ושמש שלהן עומד לפניהם
 מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים ¹²⁰
 שנאמר וקרא לך ואכלת מזבח
 ואימא עד דאכיל
 אמר רבא אם כן נימא קרא ואכלת מזבח מאי וקרא לך משעת קריאה
 הלכך ¹²¹ כל תלתין יומין

עמ' 278, ד"ה החמרים): "ולפירוש זה מה שאמרו אחר כן בסורא אזלי ארבעה וכו' הוא דין (כצ"ל) אחר ושמועה בפני עצמה".
¹¹⁶ המאירי שם, ד"ה יש מפרשים: "ולפי' זה מה שאמרו בסורא אזלי ארבע וכו' הוא גמשיך לשמועה זו והוא שאם עשו בדרך זו אלא שהיה אחריות הדרך על אלו שממציאים המעות אפילו לא היה שם אחד מטעמים אלו... והם נקראים בתלמוד גלויי תרעא ואוזולי גביה מותר לגמרי בלא שום פקפוק". אלא שעל פי הסוגיא הוא ממשיך וקובע: "ומכל מקום אדם חשוב ראוי לו שיהא מתיר להם פיסת יד במקצת הריח...".
¹¹⁷ הרי"ף, סי' תנא, לא הביא את העובדא דרב. לעומת זאת הרא"ש, פ"ה סי' סג מביאה. ואף הרמב"ם, הלכות מלוה ולוה, פ"ט ה"ו, פוסק: "ואדם חשוב אסור לעשות זה". ודין אדם חשוב לעניננו הובא גם על ידי הטור והשו"ע י"ד קעג, ס"ק ט"ז. וראה תשובת הריב"ש סי' שו, שו, שהובאה על ידי הבית יוסף שם. וכן על ידי הש"ך שם, ס"ק לב בקצור: "ואדם חשוב כו' וכשמקבל עליו אחריות וגותן לו ג"כ שכר טרחו אפי' אדם חשוב שרי".
¹¹⁸ בכי"ע, בכתב יד ספרדי (להלן: כ"ס) ובכתב יד פריס (להלן: כ"פ) וכן בר"ח: "ר' שמעון בן אלעזר". וכן בתוספתא ד(ה), ו (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 466): "ר' שמעון בן אלעזר". וראה דק"ס, אות כ.
¹¹⁹ בתוספתא שם ליתא "בטהרה".
¹²⁰ במקום "מעלה... מתים" בתוספתא: "עובדי עבודה זרת הן".
¹²¹ "הילכך" ליתא בכ"ס ובכ"פ.

בין א"ל מחמת הלולא ובין לא א"ל מחמת הלולא אסור
מכאן ואילך אי א"ל מחמת הלולא אסור
ואי לא אמר ליה מחמת הלולא שרי
וכי א"ל מחמת הלולא עד אימת
אמר רב פפא ¹²² עד תריסר ירחי שתא
ומעיקרא מאימת אסור
אמר רב פפא משמיה דרבא ¹²³ מכי רמו שערי באסינתי
ולבתר תריסר ירחי שתא שרי
והא רב יצחק בריה דרב משרשיא
איכלע לבי ההוא גוי לבתר תריסר ירחי שתא
ושמעיה דאודי ¹²⁴ ופירש ¹²⁵ ולא אכל
שאני רב יצחק בריה דרב משרשיא דאדם חשוב הוא

לפי מסקנת הסוגיא שלפנינו אף ר' יצחק בריה דרב משרשיא סובר כר' פפא, שרק "עד תריסר ירחי שתא" אסור לישראל לאכול עם הגוי אם "א"ל מחמת הלולא", אלא שר' יצחק לא רצה לאכול עם הגוי לאחר שר' יצחק "שמעיה דאודי" ליראתו, וזאת משום שר' יצחק אדם חשוב היה "ושמח ממנו הגוי מאד" ¹²⁶.

אך גירסא זו קשה. שכן אם מפורש לפנינו כי "שמעיה דאודי" אין כבר מקום לקושיתו של הסוגיא. שהרי יש לומר בפשטות, שר' יצחק עומד בשיטת ר' פפא, שאין כל איסור לאכול עם הגוי "לבתר תריסר ירחי שתא" ורק משום ש"שמעיה דאודי" נמנע ר' יצחק לאכול עם הגוי, ואין ממילא כל צורך בישובה של הסוגיא "שאני ר' יצחק בריה דרב משרשיא דאדם חשוב הוא".

לעומת זאת, לפי הנוסח שבגליון כתב יד ספרדי ¹²⁴, שאין בו "שמעיה

122 בכי"מ ובכי"ט: "רב פפי משמיה דרבא". וכן בכי"פ: "רב פפי משמי' דרב". וראה דק"ס אות א.

123 "פפא" גם בכי"ס, אבל בכי"מ ובכי"פ: "פפי" ובכולם ליתא "משמיה דרבא". וראה דק"ס שם.

124 בכי"ס בין השיטין "וקריב קמיה" ונגרדה ו"ו לפני "שמעיה". ובגליון: "אית גירס' דלית <א> שמעיה דאודי".

125 "ופירש" ליתא בכי"ס ובכי"פ.

126 רש"י, ד"ה דאדם חשוב הוא. בהתאם לכך, מובנה של תשובת הסוגיא דומה לזו שלהלן כח ע"א, פסחים ק"י ע"א וברכות יט ע"א, דהיינו שמשום חשיבותו נהגו בו בדרך שונה מן הרגיל, ולא משום שהחמיר על עצמו. וראה מ"ש הט"ו, יורה דעה, ס"י קנב, ס"ק ג. וראה להלן בהערה הבאה.

דאודי" מובן הדיון בעובדה דר' יצחק. הקושיא היא, שמן המסופר על ר' יצחק, שלא אכל עם הגוי אף "לבתר תריסר ירחי שתא", עולה שלא כדעתו של ר' פפא, ש"לבתר תריסר ירחי שתא שרי". והתשובה היא: "שאני ר' יצחק...". דהיינו, שר' יצחק אכן סובר כר' פפא, אך ר' יצחק בהיותו אדם חשוב החמיר על עצמו ולא רצה לאכול עם הגוי¹²⁷.

ויש גם להעיר כי על פי הכתוב המובא בברייתא "וקרא לך ואכלת מזבח" כדי לבסס את איסור האכילה עם הגוי — וישבו דן גם רבא: "מאי וקרא לך משעת קריאה" — מוכח שהתנא בברייתא אוסר כל אכילה עם הגוי, אלא שהוא גקט "משתה לבנו" כדוגמה ריווחת, והוא הדין והוא הטעם לכל אכילה בצותא עם הגוי. אך לא כן מתפרשת הברייתא בסוגיא. היא הבינה שהתנא אוסר את האכילה עם הגוי דוקא ב"משתה לבנו", ובהתאם להבנתה זו היא קבעה פרקי זמן שונים לאיסור שבברייתא: "תלתין יומין" ו"מכאן ואילך...". ועל פי הבנה זו קובע אף ר' פפא שהאיסור חל רק "עד תריסר ירחי שתא" אף אם "א"ל מחמת הלולא". ולפי הבנה הנחה זו התפרש גם המסופר על ר' יצחק, על אף שלא נאמר כלל שר' יצחק הוזמן למשתה בנו של הגוי. דהיינו, שגם הוא סובר כר' פפא, אלא שהוא פירש ולא אכל עם הגוי משום היותו אדם חשוב. וקשה מדוע התעלמו כל אלה — בעל הסוגיא מ"הלכך" ואילך, רבא, ר' פפא והדנים בעובדא דר' יצחק — מן הכתוב המובא בברייתא, שלפיו יש להסיק כי הברייתא אוסרת כל אכילה עם הגוי ולא דוקא אכילה ב"משתה לבנו".

והנה כבר העירו¹²⁸ שכל הקטע מ"הלכך" ועד המעשה של ר' יצחק, לרבות מימרותיו של ר' פפא, מצוי בשנויים המתחייבים מן הענין בכתובות ח ע"א, ושהקטע כולו מקורי הוא בכתובות ומשם הוא הועבר לסוגיתנו. לפי זה נראה, כי הנוסח המקורי של המסופר על ר' יצחק היה רק: רבי יצחק בריה דרב משרשיא איקלע לבי ההוא גוי ולא אכל. היינו ללא המשפט "לבתר תריסר ירחי שתא" שכמסתבר גוסף לספור בהשפעתו של הקטע המועבר מכתובות, ובלא "שמעיה דאודי", כגירסת הגליון בכתב יד ספרדי. נראה אפוא, שר' יצחק נהג כשיטת הברייתא האוסרת כל אכילה עם הגוי, ולא משום היותו אדם חשוב. אך היו שהגיחו כי הברייתא אוסרת את האכילה עם הגוי ב"משתה לבנו" דוקא — ושלא כמוכח מן הכתוב

127 לפי זה החסבר "שאני ר' יצחק... דאדם חשוב הוא" מובנו כ"אדם חשוב שאני" ברוב הסוגיות, שהוא החמיר על עצמו, ובדומה לשבת קמב ע"ב שאביי ורבא החמירו על עצמן משום הטעם "אי לאו דאדם חשוב אנא...".

128 ר"ת אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 647.

המובא בברייתא¹²⁹, על פי הנחתם זו הם התקשו לישב את המסופר על ר' יצחק, שלא אכל עם הגוי אף שלא ב"משתה לבנו", עם הברייתא, וכישוב לקושי זה הם הניחו כי "שאני רב יצחק בריה דרב משרשיא דאדם חשוב הוא"¹³⁰.

אולם כאמור, האיסור המקורי של הברייתא הוא על כל אכילה עם הגוי, וכך אכן סבר ר' יצחק ומטעם זה הוא לא אכל עם הגוי ולא משום היותו אדם חשוב¹³¹.

[יר] עבודה זרה כח ע"א

ת"ש רבי יוחנן חש בצפדינא

אזל לגבה דההיא מטרוניתא עבדה חמשא ומעלי שבתא

א"ל למחר מאי... אלמא כמכה של חלל דמיא...

ור' יוחנן היכי עביד הכי¹³²

129 וכן מוכח ממקורות נוספים. ראה מאמרי "לאיסור האכילה במשתה הגוי" העומד להתפרסם.

130 אלא שאפשר כי במקביל לכך נוסף הקטע: "ושמעיה דאודי ופירש" או "וקריב קמיה שמעיה דאודי", ובכך ניסו ליישב את המסופר על ר' יצחק עם הברייתא. ובנוסף שלפנינו מצויים כבר שני היישובים — הן "ושמעיה דאודי..." הן "שאני...". לעומת זאת, לדעת רמ"ע פרידמן "שמעיה דאודי" הוא חלק מן המעשה המקורי והתוספת אינה אלא "לבתר תריסר ירחי שתא", ור' יצחק לא חשש מתחילה לברייתא. אדרבא המעשה הובא כדי להוכיח ממה שאירע לו, שהאוכל אצל הגוי באמת כאוכל מזבחי מתים, והוא טעה כשלא חשש. 131 הטור, יורה דעה, קנב פוסק: "ואם הוא אדם חשוב שהגוי שמח בו אם אומר מתמת החופה אסור אפי' לאחר י"ב חדש אפילו אינו שומע ממנו שמודה לאליל ומסתמא מודה כיון שהוא שמח בו שהוא אדם חשוב". וכן בשולחן ערוך, שם, א, מבחין בין אדם חשוב לבין כל אדם. אבל הרי"ף, אלה קצה, הרמב"ם, הלכות עבודה זרה פ"ט הט"ו, והרא"ש, פ"א ס' ו, לא הבחינו כלל בין אדם חשוב לבין שאר כל אדם. והסברים לכך ראה בבית יוסף ובב"ח שם, וכן בט"ז, ס"ק ג. ובפוליא חריפתא שם, אות א, כתב ש"ייתר גראה לומר שאולי לא היתה בגירסתם. והש"ך שם, ס"ק ב מציע: "ולי גראה דלא הוצרכו לכותבו משום דמלתא דפשיטא היא דאדם חשוב ירחיק עצמו בכל מאי שיוכל וכן צ"ל לדעת הרמב"ם והט"ו בסימן קי"ג שלא כתבו הא דאיתא בש"ס דאדם חשוב אסור בבש"ע אף בדבר שנאכל כמות שהוא חי... וכה"ג טובי".

132 בהמשך לחלק הראשון של הסוגיא, שהובא ביומא פד ע"א, היו שגרסו קושיא

והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן
 כל מכה שמחללין עליה את השבת אין מתרפאין מהן ¹³³
 אדם חשוב שאני
 והא רבי אבהו דאדם חשוב הוה ורמא ליה יעקב מינאה סמא אשקיה
 ואי לא רבי אמי אסי דלחכוהו לשקית ¹³⁴ פסקיה לשקיה
 דרבי יוחנן ¹³⁵ רופא מומחה הוה ¹³⁶
 דרבי אבהו נמי רופא מומחה הוה ¹³⁷
 שאני ¹³⁸ רבי אבהו דמוקמי ביה בנפשיהו תמות נפשי עם פלשתים

במקום הנוסח שלפנינו בדפוס, ככ"מ ובכ"פ "שאני רבי אבהו..."
 גורס הריטב"א: "אלא שאני...". וז"ל בד"ה הכי (מהדורת גולדשטיין,
 עמ' קטו): "הכי גרסינן אלא שאני רבי אבהו כלומר דלעולם כל היכא
 שהנרפא אדם חשוב מתרפאין מהן ואפילו ברופא שאינו מומח' וכדפרקינן
 מעיקר' ודקא קשיא לך מדברי אבהו שאני רבי אבהו דמקיימי ביה בנפשיהו
 תמות נפשי עם פלשתים ושמע מינה דכל כי האי גוונא אפי' ברופא מומחה
 לרבים ונרפא חשיב לא מתסינן מינייהו דהא ברבי אבהו תרווייהו הוו
 כדמוכח בסוגיין ואפי' הכי לא אתסינן וכן הלכ'".
 לדעת הריטב"א, אף שהסוגיא משיבה לבסוף "דרבי יוחנן רופא מומחה
 הוה" ודוחה היא בכך את התשובה הראשונה ש"אדם חשוב שאני", הרי
 שלפי המסקנה "אלא שאני רבי אבהו..." חוזרת בה הסוגיא מדחייתה,
 והיא מקיימת את תשובתה הראשונה "אדם חשוב שאני" ¹³⁹.

זו ללא ההמשך שבסוגיתנו. ורש"י שם כבר העיר בד"ה ורבי יוחנן היכי עביד
 הכי וכו': "לא גרסינן לה הכא אלא במסכת ע"י" וראה דק"ס שם, אות י.
 133 בכ"פ הובאה מימרת ר' יוחנן בנוסח האיכא דאמרי, לעיל כ"ז סע"ב: "כל
 מכה של חלל אין מתרפאין כהן".
 134 בדומה לכך מסופר בירושלמי בראש ה"ב (מ ע"ד) בפרקנו: "כהדא רבי אמי
 סלק עם ר' יודן נשייא לחמתא דגור לקה באצבעי' יהב עליה איספלגני חמתה
 מתחללה וקלמה".
 135 בכ"מ: "שאני ר' יוחנן דרופא מומחה הוה", ו"שאני" גם ברש"י, ובכ"פ:
 "התם גבי ר' יוחנן רופא מומחה הוה".
 136 בכ"פ נוסף: "דכי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן אם היה מומחה לרבים מותר".
 137 בכ"פ: "דר' אבהו נמי מומחה לרבים הוה" כנראה בהשפעת נוסח דברי רב
 דימי, ראה בהערה הקודמת.
 138 הריטב"א גורס: "אלא שאני", וראה להלן.
 139 ובעל המאור, אלף רכו, כתב בד"ה מתני': "ואם אדם חשוב הוא החולה או
 שהגוי הוא רופא מומחה מותר אפילו בדבר שיש בו סכנה ולבד שלא יהא

אולם הלכה זו, שמותר לו לאדם חשוב להתרפא על ידי הגוי אף שאינו רופא מומחה, לא הובאה כלל ברי"ק, ברמב"ם וברא"ש. וכבר הוצע ¹⁴⁰ ש"הם מפרשים דלמסקנא הדר ביה משינויא דאדם חשוב שאני אלא אין חלוק בין חשוב לשאינו חשוב ורבי יוחנן דקיבל רפואה ממטרוניתא רופא מומחה הוה ור' אבהו דקיבל מרופא מומחה ואפילו הכי בעו למקטליה שונאים היו לר' אבהו". ויש שתלו ¹⁴¹ ישוב זה בגוסס שלפנינו "שאני רבי אבהו...". ולא: "אלא שאני...".

בין כך ובין כך, עדיין יש לשאול מהו הטעם המקורי, שעליו התבסס ר' יוחנן בהתירו לעצמו להתרפא על ידי הגוי — האם מן הטעם ש"אדם חשוב שאני" או משום ש"רופא מומחה הוה"?

והנה ר' יוחנן עצמו קובע את ההיתר להתרפאות על ידי גוי מומחה לרבים, כמובא לעיל, כז' ע"א: "דכי אתא רב דימי א"ר יוחנן אם היה מומחה לרבים מותר". וכן בירושלמי, עבודה זרה, ב, ב (מ ע"ד) ושבת, י"ד, ד (יד ע"ד): "דמר רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן אם היה רופא אומן מותר". ובכ"פ ¹⁴² אף הובא מאמר זה לבסוס תשובתה של הסוגיא: "התם גבי ר' יוחנן רופא מומחה הוה דכי אתא רב דימי אמ' ר' יוחנן אם היה מומחה לרבים מותר". לעומת זאת, לא נמסר בשמו של ר' יוחנן כל היתר לאדם חשוב להתרפא אצל רופא גוי שאינו מומחה. בשים לב לכך מסתבר יותר ההסבר השני שבסוגיא ש"רופא מומחה הוה", ולא ההסבר הראשון ש"אדם חשוב שאני" ¹⁴³.

הגוי שונא כמינאי לר' אבהו". ובחידושי הרמב"ן מס' תורת הבית, ד"ה באין מעמידין: "ואי ישראל אדם חשוב הוא וגוי רופא מומחה מתרפא ממנו דר' יוחנן חש בצפדינא... ואסיקנא משום דר"י אדם חשוב הוה וההוא רופא מומחה הוה ומסתפי ממלכותא". ובטור, יורה דעה, סי' קנה, כתב: "ואדם שקרוב למלכות יכול להתרפאות מהכל אפי' ממי שאינו מומחה שירא לעשות לו רעה...".

¹⁴⁰ הב"ח שם.

¹⁴¹ ר"מ גולדשטיין, הריטב"א שם, הערה 235.

¹⁴² ראה לעיל, הערה 136.

¹⁴³ ויש לציין ש"אדם חשוב שאני" בסוגייתנו במובן שהגוי ירא להזיק לאדם חשוב, ולא כמקובל שאדם חשוב מחמיר על עצמו מושפע, כנראה, משיטת חכמים במשנתנו: "ואין מסתפרין מהן בכל מקום דברי רבי מאיר וחכמים אומרים ברה"ר מותר אכל לא בינו לבינו", שעליה נאמר בסוגיא להלן, כט ע"א: "אמר מר ישראל המסתפר מגוי רואה במראה היכי דמי אי ברשות הרבים ל"ל מראה ואי ברשות היחיד כי רואה במראה מאי הוי, לעולם ברה"י וכיון דאיכא מראה מתחזי כאדם חשוב".

המסופר לפנינו על ר' יוחנן מובא גם בירושלמי מסכת עבודה זרה ומסכת שבת דלעיל, וז"ל הסוגיא בעבודה זרה:

רבי אבהו בשם רבי יוחנן אהן צפדונא סכנתא
 רבי יוחנן הוה ליה כן
 והוה מיתסי קומי דתימטינים בטיבריא
 בערובתא נחת לגבה אמר לה מיצרוך אנא למחר כלום
 אמרה ליה לא ואין צרכת סב גרעינין דתומרינ ...
 אח שמע מינה תלת
 שמע מינה אהן צופדנה סכנה
 שמע מינה כל שהוא מן השפה ולפנים מרפין אותו בשבת
 שמע מינה כיי דמר רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן
 אם היה רופא אומן מותר

הירושלמי אינו מעלה כלל את ההצעה ש"אדם חשוב שאני", והוא מניח בפשטות, כמסתבר, שר' יוחנן נהג על פי שיטתו ש"רופא אומן מותר", וכמוצע בבבלי בהסבר השני ש"רופא מומחה הוה". ואף זאת בהסתמך על מימרת ר' יוחנן, שהובאה בסוגיא דלעיל, כז"ל בנוסח: "אם היה מומחה לרבים מותר", וכמצוי לפנינו בכ"פ.

[מ] עבודה זרה מה ע"כ

היתה גוזלת את הרבים ועבר תחתיה טהור
 איבעיא להו עבר או עובר ¹⁴⁴

144 וכתב ר"ן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 413: "בכל הנוסחאות: ועבר. ואף הבעיה אינה על נוסח המשנה, אלא על פירושה, אם 'ועבר' דוקא ודיעבד, או לאו דווקא ואפילו לכתחילה עובר. וכן ריטב"א: עבר דקתני דוקא או לאו דוקא, אלא אנב רישא ('ואם עבר טמא') נקטיה בדיעבד. ואם אינו אלא פירוש, אף 'תנן' — 'תנן' (שבנו' ר"ף ורא"ש) פירוש, כמו בכמה מקומות, כמו 'שנינו', כלומר 'מה' ששנינו במשנתנו כך וכך שנינו', 'כך וכך פירוש' (עי' לעיל עמ' 379 וש"נ). אבל ראה בתוספות ר"י מבירינא (בתוך: שיטת הקדמונים, עבודה זרה, מהדורת בלוי, עמ' רו), ד"ה למה לי ארהיטני: "דהא במתניתין קתני בהדיא עובר ולא מפליג בין הולך במרוצה לאינו הולך במרוצה". וכן בתוספות יום טוב למשנתנו, ד"ה ועבר: "ואיכא מאן דמתני בהדיא עובר ...".

רבי יצחק בן אלעזר משמיה דחזקיה¹⁴⁵ אמר¹⁴⁶ עובר¹⁴⁷
 ורבי יוחנן אמר אם עבר
 ולא פליגי הא דאיכא דירכא אחרינא הא דליכא דירכא אחרינא¹⁴⁸
 א"ל רב ששת לשמעיה כי מטית להתם ארהיטני¹⁴⁹
 היכי דמי
 אי דליכא דירכא אחרינא ל"ל ארהיטני מישרא שרי¹⁵⁰
 ואי דאיכא דירכא אחרינא כי אמר ארהיטני מי שרי
 לעולם דליכא דירכא אחרינא ואדם חשוב שאני

הסתמא דגמרא משוה את השיטה הסוברת "עובר" עם זו שסוברת "אם עבר" בהניחה ש"לא פליגי הא דאיכא דירכא אחרינא הא דליכא דירכא אחרינא"¹⁵¹. ועל פי הנחתה זו היא מעמידה את המסופר על ר' ששת ב"דליכא דירכא אחרינא", אלא שר' ששת החמיר על עצמו ואמר לשמשו "ארהיטני" משום היותו אדם חשוב.

145 בכ"מ ליתא "בן אלעזר משמיה דחזקיה". אבל גם בכתב יד פריס (להלן: כ"פ) כבדפוס. וכן בכתב יד ספר ספרדי (להלן: כ"ס): ר' יצחק בר אלעזר משמיה דחזקיה.

146 בכ"פ המחלוקת מוחלפת: "ר' יצחק... אמ' עבר תנן ור' יוחנן אמ' עובר תנן". וכן בכ"ס: "ר' יצחק... אמ' אם עבר ר' יוחנן אמ' עובר". וכן ברי"ף, סי' אלף רסז: "רבי יצחק... אמר עבר ורבי יוחנן אמר עובר". ורי"ג אפשטיין, שם, כבר העיר: "ונוסח זה מסתייע מן הירוש' ע"ז פ"ג, מג ע"ב: רבי יצחק בר מתנה הוה מיסתמך ב<יה> ר' יוחנן מטון צלמא דבולי אמר ליה מהו ניעבור קומי. אמר ליה עבור קומי וסמי עיניה (וע' ירוש' ברכות פ"ב, ד ע"ב, וש"נ); מכאן שרבי יוחנן הוא שאמר 'עובר' (אע"פ שכאן 'אשרה' ושם 'צלם')".

147 ברא"ש, פ"ג סי' ח: "עובר תנן... עבר תנן". וכן ראה נוסח כ"פ בהערה הקודמת וראה לעיל, הערה 144.

148 בכ"ס: "הא דאיכא דירכא אחרינא לא יעבור הא דליכא דירכא אחרינא יעבור" ובכ"פ: "הא דאיכא אורחא אחרינא הא דליכא אורחא אחרינא".

149 בכ"פ: "הרהיטני".

150 בכ"פ השאלה היא רק: "ואי דאיכא דירכא אחרינא כי עבי' הרהיטני מאי הוי", והתשובה היא: "לעולם דליכא דירכא אחרינא...". ומסתבר שתחילת השאלה: "אי דליכא...". נשמטה ומעין ההשמטה שבדפוס ר"פ, ראה דק"ס, אות ה.

151 ראה בחידושי הרמב"ן (מהדורת שעוועל, עמ' קעט), ד"ה ולא פליגי, וכן בריטב"א (מהדורת גולדשטיין, עמ' רכח), ד"ה הא דאיכא, שנדחקו לישב את סוגיתנו עם זו שבפסחים כה ע"ב ואילך הדנה בהנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו.

והנה בתוספתא עבודה זרה ו' (ז), ח' (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 470) שנינו: "הנכנס תחתיו כנכנס לבית עבודה זרה ואם היתה דרך הרבים מפסקתה הרי זו מותרת". הברייתא אינה מבחינה כלל בין "איכא דירכא אחרינא" לבין "ליכא דירכא אחרינא", ובפשטות משמע שהיא מתירה לעבור תחתיה בכל ענין.

בהתאם לכך אפשר לומר כי זה הסובר "עובר" עומד בשיטת הברייתא בתוספתא גם ב"דאיכא דירכא אחרינא" משום שלדעתו חכמים לא אסרו כלל לעבור תחת אשירה שהיתה גזולת את הרבים. לעומת זאת, מאן דאמר "אם עבר" סובר, שלא התירו כלל לעבור תחת אשירה, ואף לא בזו שהיתה גזולת את הרבים, אלא שאם עבר תחתיה טהור¹⁵².

ניתן אפוא לומר, כי אף ר' ששת נהג על פי הברייתא ולא הבחין כלל בין "איכא דירכא אחרינא" לבין "ליכא דירכא אחרינא", כמוצע על ידי הסתמא דגמרא.

ועל פי הברייתא בתוספתא מתפרש יפה גם טעמו של ר' ששת שאמר לשמשו "ארהיטני", ולא משום שסבר "אדם חשוב שאני". שכן גם אם הברייתא מתירה במפורש לעבור תחתיה בדרך הרבים, הרי יחד עם זאת היא קובעת ש"הנכנס תחתיו כנכנס לבית עבודה זרה". לכן מובן שר' ששת צוה לשמשו "ארהיטני" כדי להתרחק ככל האפשר מ"בית עבודה זרה". אכן הרמב"ם, הלכות עבודה זרה, פ"ו הי"א, אף שנמשך אחר הבחנת הבבלי בין "איכא דירכא אחרינא" לבין "ליכא דירכא אחרינא" הרי לגבי "הרהיטני" לא הבחין כלל בין אדם חשוב לבין שאר כל אדם, וקבע בסתמא: "עובר תחתיה כשהוא רץ"¹⁵³.

152 אמנם על פי חסוגיא נאמרו שתי שיטות אלו בקשר למשנה, אולם אפשר שלכל הדעות סוברת המשנה "אם עבר" אלא שזה הסובר "עובר" הכריע על פי הברייתא כנגד המשנה.

153 אף הרי"ף, א"לף רסז, העתיק מסוגיתנו רק ש"אמר ליה רב ששת לשמעיה כי מטית התם ארהיטני", ותו לא. ובנמוקי יוסף שם, ד"ה כי מטית העיר: "ולא ידעתי למה השמיטו הרב אלפסי ז"ל ואף הרמב"ם ז"ל כתב... ואם אין שם דרך אחרת עובר תחתיה כשהוא רץ עד כאן ולמה פסק כך כיון דלא בעינן רץ אלא באדם חשוב". ובכסף משנה, הלכות עבודה זרה פ"ו הי"א, שם משיב: "ונראה לי דכיון דאין בדבר טורח ראו הרי"ף ורבינו לעשות כל אדם כאדם חשוב". ובדרך אחרת מפרש בלחם משנה שם. והרא"ש, פ"ג סי' ח כתב: "ומטיק בדליכא אורחא אחריתי ואדם חשוב שאני", אבל בכסף משנה שם וכן בבית יוסף, יו"ד קמב, כתב שגם הרא"ש כמו הרי"ף והרמב"ם, לא הביא את דין אדם חשוב. וכבר העיר על כך הב"ח שם, שנדחק בהסבר שיטת הרי"ף והרמב"ם. ואף דברי ר"ד ריויל שם (לעיל, לברכות יט ע"א, הערה

[טז] חולין קלר ע"ב

ההוא שקא דדינרי דאתא לבי מדרשא
 קדים רבי אמר ¹⁵⁴ וזכה בהן
 והיכי עביד הכי והא כתיב ונתן ולא שיטול מעצמו
 רבי אמר ¹⁵⁵ נמי לעניים זכה בהן
 ואיבעית אימא אדם חשוב שאני ¹⁵⁶
 דתניא והכהן הגדול מאחיו
 שיהא גדול מאחיו בנוי בחכמה ובעושר
 אחרים אומרים ¹⁵⁷ מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו
 תלמוד לומר והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו

שני הסברים ניתנים בסוגיא לשאלה: "והיכי עביד הכי...". ומכאן
 שאף לדעת הסוגיא אין כל הכרח לפרש, שר' אמי נהג כפי שנהג משום
 ש"אדם חשוב שאני".

(8), עמ' 10-12 דחוקים. בזבח השלמים (תודתי לד"ר יעקב שפיגל על הפניה
 זו), העיר על הסברו של הכסף משנה: "ואם הקושיא קושי' התירוצ' אינה
 כלום". והוא מציע: "ואי לא דמסתפינא הוה אמינא שלא היה זה הלשון
 בתלמוד הגאונים ז"ל אלא סתם כמו שהעתיקו הרי"ף ז"ל, והביאור לע"ד
 דהגאונים הנז"ל סמכו אסוגי' אחרת הובאת בחוקת הבתים <נז ע"ב>...
 אר"ת בר אבא ועוצם עיניו מראות ברע זה שאינו מסתכל בנשים בשעת
 הכביס' ואמרו שם היכי דמי אי דאיכא דרכא אחריית'... רשע הוא...
 ואי דליכא דרכא אחריני' אנוס הוא... לעולם דליכא דרכא אחריני' ואפ"ה
 מבעי ליה למינס נפשיה... וא"כ ה"ה בדין זה דברהיטני דאפילו דליכא
 דרכא אחריית' מבעי ליה לאנס נפשי' ולרוץ...".

¹⁵⁴ בדק"ס אות ז: "בכ"י ר' ב': [רבא]".

¹⁵⁵ בדק"ס שם: "בכ"י ר' ב': [אמרי רבא] נמי".

¹⁵⁶ ומפרש רש"י, ד"ה ואיבעית אימא אדם חשוב: "כגון ממונה ראש ישיבה יכול
 לקדם ולזכות שהרי עליו לגדלו ולהעשירו אפילו משלו וכ"ש ממאי דאני
 ליה מעלמא".

¹⁵⁷ "אחרים אומרים" גם בהוריות ט ע"א וכן ביומא יח ע"א, אך בדק"ס ליומא,
 אות ג מציין שבכ"י א"פ "אחרים אומרים" ליתא. וכן בתוספתא כפורים פ"א
 ה"ו (מהדורת ליברמן, עמ' 222): "מצות כהן גדול להיות מאחיו בנוי בכת
 בעשר בחכמה ובמראה אין לו מניין שיגדלוהו אחיו שני' והכהן הגדול מאחיו
 שיגדלוהו אחיו". ובדומה לכך בתורת כהנים, אמור פרשה ב, א (מהדורת
 וייס צד ע"ג). ופלא שר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, ד, עמ' 727-728 לא
 עמד על השנוי האמור. וראה להלן בהערה הבאה.

אולם הסבר זה ש"אדם חשוב שאני", ואף כאחד ההסברים האפשריים, קשה ראשית, קשה לראות כל סיוע להסבר זה בברייתא שהסוגיא מסתייגת בה. הרי על פי נוסח הברייתא שלפנינו מסתבר שההלכה "גדלהו משל אחיו" אינה מוסכמת על הכל והיא רק דעתם של אחרים אך לא של התנא קמא.¹⁵⁸ אך גם אם נניח, שלדעת הסוגיא יש להכריע כדעת אחרים, או שהיה לפנינו נוסח הברייתא במקבילות¹⁵⁹, שלפיו עולה שאין כל מחלוקת בהלכה ש"גדלהו משל אחיו", אין כל סיוע בברייתא לעניינו. שהרי אחרים דורשים את הכתוב בויקרא כא י: "והכהן הגדול מאחיו", ואם כן ההלכה "גדלהו משל אחיו" נאמרה בכהן גדול ומניין לנו לומר שהוא הדין לכל אדם חשוב. ועוד, בסוגיא שם קלג ע"א, שאף היא דנה בדרשה "ונתן ולא שיטול מעצמו", נאמר:

אמר רבא¹⁶⁰ בדק לן רב יוסף
האי כהנא דחטיף מתנתא¹⁶¹ חבובי קא מחבב מצוה או זלוולי קא מזולזל
במצוה

ופשטנא ליה ונתן ולא שיטול מעצמו
אמר אביי מריש הוה הטיפנא מתנתא אמינא חבובי קא מחביבנא מצוה
כיון דשמענא להא¹⁶² ונתן ולא שיטול מעצמו מיחטף לא חטיפנא...
הרי שלדעת רבא¹⁶³, וכנראה אף ר' יוסף שבדק את אביי ואת רבא סובר

158 התיד"א בשער יוסף להוריות ט ע"א, ד"ה אחרים או' מנין שאם אין לו גדלהו משל אחיו וכו' כתב: "כן פסק הרמב"ם ז"ל [הלכות כלי המקדש פ"ה ה"א] ... דאפשר דס"ל דת"ק לא פליג אהך דאחרים וא"נ פליג תפס הרמב"ם ז"ל כסתמא דבריתא דת"כ והירושלמי פ"ק דיומא דתני להא דאחרים בסתמא (ראה בהערה הקודמת) ועוד דהכי מוכח מההיא דס"פ הורוע דאתא שקא דדינרי ושקליה ר' אמי והיה טעמו מהך גדלהו משל אחיו לחד שינויי' כמבוא' בש"ס ובפירש"י ז"ל אלמא הלכתא היא וק"ל".

159 ראה לעיל, הערה 157.

160 הב"ח מגיה: "רבה", וכך הוא מגיה ברש"י ד"ה בדק לן. ראה מ"ש מהרש"ל לדבור זה ברש"י וכן במהר"ם לתוס' ד"ה א"ל רבא. ובדק"ס אות ד: "אמר רבא בדק לן ר' יוסף כ"ה בכל הכ"י וד"י והב"ח הגיה...". עיין שם.
161 הר"ן על הרי"ף, סוף סי' תתסט, ד"ה מי אמרינן חבובי מצוה קא מחבב, מעיר: "ומיהו משמע לי דדוקא כשיתנום לו הבעלים ברצון אח"כ דאי לא לא מספקא מידי דנתינה כתיבא בהו ויש בהם טובת הנאה לבעלים".

162 בכי"מ נוסף "דתניא", ובדק"ס אות ו: "וכ"ה בכ"י ר' וברי"ף וע' תר"ח ונשמט בטעות מפני שכלל הד"י חסר (כיון דשמענא להא ונתן ולא שיטול כו' הבו לי) מפני שדלג עין הסופר על התיבות הדומות ונתקן בד' קראקא וע' רש"א".
163 ולשיטת רש"י שרבא כהן היה משתקפת שם דעתו זו של רבא גם בהמשך

כן, אין לו לכהן ליטול את המתנות מעצמו. ואף אביו שבתחילה נטל מעצמו משום שחשב שיש בכך משום חבובי מצוה הפסיק מנהגו זה בשמעו שאת הכתוב בדברים יח ג: "ונתן לכהן הזרע והלחיים והקבה" דרשו: "ונתן ולא שיטול מעצמו".

מתברר אפוא שהלכה זו "ונתן ולא שיטול מעצמו" לא רק כל אדם, אלא אף אדם חשוב — כאביו ורבא — מחויב בו. אין אפוא לומר כהצעתה של הסוגיא דלעיל, שר' אמי זכה ב"שקא דדינרי" לעצמו" משום ש"אדם חשוב שאני" ¹⁶⁴ לגבי ההלכה ש"ונתן ולא שיטול מעצמו".

הטולה מן הברירה

1. התירוף "אדם חשוב שאני" או בדומה לו "שאני... דאדם חשוב הוא", המצוי בבבלי בחמש עשרה סוגיות ביחס לשש עשרה הלכות. ברוב הסוגיות יסודו כנראה בדבריהם של אביו ורבא בשבת קמב ע"ב "אי לא דאדם חשוב אנא...". ושעל כן החמירו על עצמם באיסור טלטול בשבת. אכן במובן זה שהאמורא החמיר — או שהיה לו להחמיר — על עצמו, מתפרש "אדם חשוב שאני" ברוב הסוגיות דלעיל: שבת נא ע"א [ב], מועד קטן יא ע"ב [ו], שם יב ע"א [ז], שם יב ע"ב כשתי סוגיות [ח] [ט], כתובות גב ע"ב [י], שם פו ע"א [יא], בבא מציעא עג ע"א [ב] ועבודה זרה מח ע"ב [טו]. אך אפשר שבהשפעת המסופר על ר' ינאי במועד קטן יב ע"ב [ח–ט] השיב הבבלי את התירוף אדם חשוב שאני בארבע סוגיות סמוכות,

הסוגיא, כדברי רש"י, ד"ה זכי לי מתנתא: "מיהו מגפשיה לא מצי שקיל דכתיב ונתן ולא שיטול מעצמו".

¹⁶⁴ הרי"ף, שם, הרמב"ם, הלכות בכורים פ"ט הכ"ב, והרא"ש, פ"י סי' ז, פסקו כשיטה המצויה בסוגית קלג ע"א, ממילא מובן שלא הביאו כלל את המסופר על ר' אמי בקלד ע"ב. אבל במעדני יום טוב על הרא"ש שם, אות ש, נדחק בהבחינו בין הסוגיות בכותבו: "ולא דמי להא... שקא דדינרי... די"ל דהכא במתנות לית בהו להתגדל ולהתעשר". על דברי הטור, יורה דעה רמ"ו: "וכל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מהצדקה ה"ו חילל את השם...". ראה בית יוסף וב"ח שם. והרמ"א שם, סכ"א כתב: "וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה אבל אין לו לקבל דורונות מן הבריות...". ובש"ך שם ס"ק כא: "ובכסף משנה שם משמע דאפי' דורונות מותר לקבל וכ"פ המהרש"ל שאין הכרע בדבר ומאן דקפיד קפיד שהרי לא כתיב בקרא ולקח מתנות ימות כו' עיין שם וגם הב"ח האריך בזה דמותר לראש הישיבה או אב"ד לקבל מתנות עד שיתעשר שהוא כמו מלך וכהן גדול עיין שם וכן נהגו, ובביאורי הגר"א שם ס"ק סד ציין להסבר שבסוגייתנו ש"אדם חשוב שאני".

שם יא ע"ב — יב ע"ב [ו, ז, ח, ט], וממועד קטן הועבר תירוץ זה גם לסוגיא בשבת גא ע"א [ב], שגם בה, כבאחת מן הסוגיות במועד קטן, הנדון הוא "מיא דאחיים קפילא ארמאה". אולם בסוגיות אחרות מובנו של "אדם חשוב שאני" הוא שדינו שונה, כבמגילה כב ע"ב [ה], או שנוהגים בו בדרך שונה, כבברכות יט ע"א [א], פסחים קי ע"א [ד], עבודה זרה ח ע"ב [יג] ושם כח ע"א [יד]. מובן נוסף לתשובה זו בחולין קלד ע"ב [טז], שלפיה לא שאדם חשוב מחמיר על עצמו ולא שנוהגים כלפיו בדרך שונה מן הרגיל אלא הוא זוכה בזכות יתירה בתוקף היותו אדם חשוב.

2. התרוץ "אדם חשוב שאני" או "שאני ר'... דאדם חשוב הוא" אינו הכרחי באף לא אחת מחמש עשרה הסוגיות שבהן הוא נאמר לגבי שש עשרה הלכות. מסתבר שהאמוראים נהגו כפי שנהגו או שנהגו בהם לא משום הטעם ש"אדם חשוב שאני" אלא משום שהכריעו כשיטת החולקת על המקור שממנו מקשים עליהם בסוגיא. כך בברכות יט ע"א [א], שבת גא ע"ב [ב] לגבי שתי ההלכות הנדונות שם, מועד קטן יא ע"ב [ו], שם יב ע"א [ז], שם יב ע"ב לגבי קציר בחול המועד ולגבי בישולי גוים. או שפירשו את המקור שבסוגיא בדרך שונה מזו שפירש אותו הסתמא דגמרא כבפסחים קי ע"א [ד], מועד קטן יב ע"ב [ח, ט] בדיון חומרתא דמדושא, כתובות נב ע"ב [י], שם פו ע"א [יא] ועבודה זרה ח ע"ב [יג] ושם מח ע"ב [טז]. או שמטעם אחר נהג האמורא כפי שנהג כבעבודה זרה כח ע"א [יד]. ויש שהתחכם חולק כל עיקר על המקור המובא בסוגיא כבמגילה כב ע"ב [ה], בבא מציעא עג ע"א [יב] וחולין קלד ע"ב [טז].

3. התרוץ "אדם חשוב שאני" כתירוץ יחיד או כאחד משנים או שלושה תירוצים בסוגיא, וכן "שאני ר' יצחק בריה דרב משרשיא דאדם חשוב הוא" הינו תמיד משל הסתמא דגמרא, שכנראה השיב כך משום שלא הכיר את המקור שלפיו נהג האמורא. כך בשבת גא ע"א [ב] ומועד קטן יב ע"ב [ח, ט] לגבי דין בשולי גוים, מגילה כב ע"ב [ה], מועד קטן יא ע"ב [ו] ועבודה זרה מח ע"ב [טז]. אך יש והמקור שלפיו נהג האמורא מצוי במשנה שבה דנה הסוגיא, כבברכות יט ע"א [א] או שהמקור נמצא בסוגיא עצמה כבשבת גא ע"א [ב] בדיון הטמנת צונן, מועד קטן י"ב ע"א [ז], שם יב ע"ב [ח, ט] לענין קציר בחול המועד, כתובות נב ע"א [י], שם פו ע"א [יא], בבא מציעא עג ע"א [יב] ועבודה זרה ח ע"א—ע"ב [יג]. בכל זאת משיבה הסוגיא "אדם חשוב שאני" ומתעלמת היא מן המקורות שעל פיהם אפשר לפרש את נהגו של האמורא, כנראה מתוך רצון להשוות את השיטות. אך יש שהתרוץ "אדם חשוב שאני" תמוה ביותר, באשר

המשיב מתעלם לגמרי מן המקור שבסוגיא שאין עליו כל חולק, כבפסחים קי ע"א [ד], עבודה זרה כח ע"א [יד] וחולין קלד ע"ב [טז].

4. את נוהגם של אביי ורבא בשבת קמב ע"ב אפשר לפרש שהם החמירו על עצמם, אך גם לדעתם לא כל אדם חשוב חייב להחמיר על עצמו. וכך ניתן לפרש את התרוץ "אדם חשוב שאני" גם בסוגיות פסחים קי ע"א [ד], מגילה כב ע"ב [ה], מועד קטן יא ע"ב [ו], כתובות גב ע"ב [י], שם פו ע"א [יא], בבא מציעא עג ע"א [יב] ועבודה זרה ח ע"ב [יג] עפ"י התרוץ המקורי, שם מח ע"ב [טז]. אולם מהסברה של הסוגיה להקפדתו של ר' אמי על רב נחמן בשבת גא ע"א [ב] ובמועד קטן יב ע"ב עולה, שלדעתה סובר ר' אמי שכל אדם חשוב חייב להחמיר על עצמו. וכך עולה גם ממועד קטן יב ע"א [ז] ושם יב ע"ב מהקפדתו של שמואל על רב. וגם באותם ההלכות שהקלו משום ש"אדם חשוב שאני" הניחו הסוגיות שיש להקל בדבר לכל אדם חשוב.

5. יש לציין שבמסכתות מסוימות מצוי התירוץ "אדם חשוב שאני" מספר פעמים. ארבע פעמים במועד קטן, בעבודה זרה פעמיים ופעם נוספת בנוסח "שאני...". ופעמיים בכתובות. במסכתות ברכות, שבת, פסחים, מגילה, בבא מציעא וחולין הוא מצוי רק פעם אחת.

6. גם יחסם של הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש לסוגיות "אדם חשוב שאני" אינו אחיד. מתוך שש עשרה ההלכות שלגביהן נאמר תרוץ זה הביא הרי"ף רק חמש, הרמב"ם שתים והרא"ש עשר, ורק לגבי שש הלכות הסכימו שלושתם לדעה אחת. ועל פי בירורנו לעיל, שבסוגיות פסחים, מועד קטן יב ע"א [ו] וכתובות היו שלא גרסו את התירוץ "אדם חשוב שאני" אפשר, שאף הם לא גרסו תירוץ זה בחלק מן הסוגיות או שראו בהם שינויא. עם כל זה שיטתם וגישתם לסוגיות אלה של הסתמא דגמרא עדיין צריך בירור.